

GEÇ DÖNEM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA HAYVAN HIRSIZLIĞI: KASTAMONU VİLAYETİ ÖRNEĞİ

Deniz Dölek Sever*

Öz

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında Anadolu'da artan hayvan hırsızlığı vakalarının en sık görüldüğü vilayetlerden biri Kastamonu'ydu. Hayvan emeğine dayalı tarımsal faaliyetin temel geçim kaynağı olduğu bu mütevazı vilayetin sakinleri açısından hayvan hırsızlığı, sıradan adı bir suç olmanın ötesindeydi. 1890'lardan 1907'ye kadar yoğun şekilde devam eden hayvan hırsızlığı, bölge halkını ziraat yapamaz ve hayvancılıktan elde ettiği temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale getirdi. Bu koşullar altında daha fazla yaşamak istemeyen köylülerden bir kısmı başka bölgelere göç etmeyi düşünmeye başladı. Hayvan hırsızlığının hangi nedenlerden dolayı vilayetin belli bölgelerinde ve özellikle 1890-1907 tarihleri arasında yaygın bir suç haline geldiği ve niçin uzun yıllar boyunca engellenemediği, bu çalışmanın cevaplandırmaya çalıştığı temel araştırma sorularıdır. Bu soruları yanıtlamak için yapılan analiz, araştırmanın üç temel bulgusunu destekleyen verileri içermektedir. Hayvanların Osmanlı toplumundaki belirleyici rolünden yola çıkan bu makale, öncelikle geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda, hayvanların tarihsel bir aktör olarak değerlendirilmesi gerektiği iddiasını taşımaktadır. Bu çalışma, öte yandan, hayvan hırsızlığı suçunu analiz ederken demografik, sosyoekonomik ve çevresel faktörleri içeren çok katmanlı nedenselliği ortaya koymanın önemine işaret etmektedir. Son olarak, bu suçun engellenmesi için uygulamaya konulan genel hukukî tedbirlerin yerel ölçekteki karşılığının saptanmasıyla, Osmanlı modernleşmesinin hukukî boyutunun farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesini önermektedir. Araştırma, Osmanlı Arşivi belgelerine, *Kastamonu* isimli vilayet gazetesine,

* Dr. Öğretim Üyesi, *Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*, 67100, İncivez, Merkez-Zonguldak / Türkiye, ddolek@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1944-0239> Bu çalışma 6 Ocak 2020 ve 6 Ocak 2021 tarihleri arasında Doktora Sonrası Araştırmacı olarak görevlendirildiğim *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü*'nde yürüttüğüm “Çevre Tarihine Hukukî Açından Bakmak: Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Hayvan Hırsızlığı ile İlgili Düzenlemeler” başlıklı projenin bir ürünüdür. Makalenin yayın sürecinde emeği geçen dergi editörü Prof. Dr. Cahit Telci'ye ve değerli katkılarıyla makalenin son halini almasını sağlayan sayın hakemlere teşekkür ederim. Ayrıca Türkiye'de yapılan çevre tarihi araştırmalarının öncülerinden olan ve bu alanla tanışmamı sağlayarak ODTÜ'de yürüttüğüm araştırma projesinin danışmanlığını yapmayı kabul eden sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Dursun'a müteşekkirim. Son olarak makalenin İngilizce bölümlerinin düzeltisini yapan Aytek Sever'e ve Susan Laura Domrose'a teşekkürlerimi sunarım.

vilayet salnamelerine ve 1890'lardan itibaren yayınlanmış olan çeşitli rapor ve kitaplara dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan hırsızlığı, Kastamonu vilayeti, demografi, çevresel faktörler, hukukî düzenlemeler.

Animal Theft in the Late Ottoman Empire: The Case of Kastamonu Province

Abstract

Animal theft cases increased in Anatolia during the late nineteenth century. Kastamonu was one of the Anatolian provinces where this crime was most frequent. For the residents of this modest province, where agricultural activity based on animal labor was the primary source of livelihood, animal theft was more than just a petty crime. The theft of animals, which continued intensely from the 1890s to 1907, made the region's people unable to do agriculture and meet their basic needs from animal husbandry. Some villagers no longer desiring to live under these conditions considered migrating to other regions. There are two research questions that this study aims to answer: first, why animal theft became common in particular areas of Kastamonu, especially between 1890 and 1907; and second, why animal theft, which had disastrous effects on the region's people, emerged as a crime that spread over the years. The analysis conducted to answer these questions involves the data supporting the three main findings of the study. Based on the vital role of animals in Ottoman society, this article argues that animals should be considered a historical actor in the late Ottoman Empire. It also points out the importance of multi-layered causality, including demographic, socioeconomic, and environmental factors while analyzing animal theft. Finally, it proposes to examine the legal dimension of the Ottoman modernization from a unique perspective by determining the local repercussions of the general legal measures put into practice to prevent this crime. The research is based on Ottoman archival documents, the official newspaper of the province named *Kastamonu*, the provincial yearbooks, and various reports and books published since the 1890s.

Keywords: Animal theft, Kastamonu province, demography, environmental factors, legal regulations.

Giriş

On dokuzuncu yüzyılda insan-çevre ilişkisi hızlı bir dönüşüme uğramıştır. Bir taraftan sanayi devriminin üretim açısından sunduğu imkanlar, özellikle Batı Avrupa'da ve Amerika'da, üretimin hızla artmasına neden olarak doğanın sunduğu maden, orman ve su gibi doğal kaynakların önceki yüz yıllara nazaran çok daha yoğun ve "verimli" şekilde kullanılmasına olanak sağlamıştır. Diğer taraftan kapitalizmin gerektirdiği piyasa koşulları, bu kullanımın hızlı bir tüketime evrilmesine sebep olmuştur.

Doğanın en önemli bileşenlerinden ve tüm çağlarda insan hayatının ayrılmaz bir parçası olan hayvanlar da bu değişimden nasibini almıştır. On dokuzuncu yüzyıl, insan-hayvan ilişkisinin insan unsuru tarafından daha fazla belirlendiği, hayvanın daha önceki yüzyıllara göre çok daha fazla metalaştırıldığı ve dolayısıyla “hijyen” ve “işlevsizlik” söylemleri çerçevesinde insan hayatından tedricen uzaklaştırıldığı bir dönemdir. Öte yandan aynı yüzyılda başta İngiltere’de olmak üzere birçok ülkede insanlar, hayvan hakları ve hayvanların refahı (*welfare*) üzerine fikir ve eylem üretmeye başlamıştır.¹ Osmanlı İmparatorluğu açısından insan-hayvan ilişkilerine dair ikinci gelişme yirminci yüzyıl başlarına rastlansa da,² hayvanların öncelikle kanun koyucular ve yöneticiler, ardından sıradan insanlar tarafından kentlerdeki sosyal hayatın içinde bulunmaması gereken ve bazı durumlarda “tehlikeli” olarak algılanan “ötekiler” haline gelmesi, modernleşme hamlelerinin hızla hayata geçirildiği on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmeye başlamıştır.³ Kırsal yaşamda ise, ekonomik faaliyetlerin temel unsurlarından biri olan hayvan, teknolojik gelişmeler sonucunda hayvan emeğine olan ihtiyacın azalmasına bağlı olarak bu kilit rolünü kaybetmeye başlamıştır.⁴ Bu durumda, özellikle enerji kaynakları açısından modern teknolojinin kullanılabilir olduğu bölgelerde, besi hayvanı olarak adlandırılan büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile kümes hayvanları neredeyse sadece insanları doyurmaya yarayan birer yiyecek maddesi haline dönüşmüştür.

Kent yaşamı içerisinde görünürlüğüne yavaş yavaş yitiren hayvanların, on dokuzuncu yüzyıldaki tüm bu değişime rağmen Osmanlı kırsalındaki durumu farklıdır. Osmanlı Devleti’nin altyapısal modernleşmesini yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında bile tamamlayamamış olması sebebiyle özellikle Anadolu’da insanların hayvanlara duydukları ihtiyaç, imparatorluğun sonuna kadar on dokuzuncu yüzyıl öncesi dönemle benzerlikler taşımaktadır.⁵ Çeşitli alanlarda modernleşme çabalarının hızla sürdürüldüğü geç dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda işin içine bir de sıkça yaşanan ve ağır kayıplarla birlikte önemli sosyoekonomik ve demografik değişimlere neden olan savaşlar girmiştir. Bu bağlamda, bir yandan emeği sayesinde

¹ Brian Harrison, “Animals and the State in Nineteenth-Century England”, *The English Historical Review*, 88/349 (1973), s. 786-820.

² Cihangir Gündoğdu, “The Animal Rights Movement in the late Ottoman Empire and the early Republic: The Society for the Protection of Animals (Istanbul, 1912)”, *Animals and People in the Ottoman Empire*, (ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2010, s. 373-395.

³ Catherine Pinguet, “Istanbul’s Street Dogs at the End of the Ottoman Empire: Protection or Extermination,” *Animals and People in the Ottoman Empire*, (ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2010, s. 353-372.

⁴ Alan Mikhail, *The Animal in Ottoman Egypt*, Oxford, New York 2014, s. 15.

⁵ Semih Çelik, “It’s a Bad Fate to be Born Near a Forest’: Forest, People and Buffaloes in mid-19th Century Western Anatolia”, *Seeds of Power: Explorations in Ottoman Environmental History*. (ed. Onur İnal, Yavuz Köse), Winwick 2019, s. 111-13; Onur İnal, “One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies*, (2020), s. 12-16.

tarımsal üretimin vazgeçilmez bir parçasını oluşturmayı sürdüren ve diğer yandan etinden, sütünden, yününden ve derisinden yararlanılan hayvanlar, imparatorluğun sonuna kadar Anadolu insanı için hayatî önem taşımaya devam etmiştir.

Osmanlı arşiv belgeleri, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren hayvan hırsızlığı vakalarının hızla arttığını ve bu suçun engellenmesinin Osmanlı kanun koyucularını en çok meşgul eden konulardan biri olduğunu göstermektedir. Henüz hakkında çok az sayıda akademik çalışma yapılmış olan bu konu,⁶ sadece geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hukukî dönüşümün izini sürmek için değil, çevre ve hayvan tarihi açısından ne anlama geldiğinin aydınlatılması açısından da önemlidir. Makalenin konusu olan hayvan hırsızlığı ve önlenmesi için geliştirilen yöntemler/alınan tedbirler, hukukî, idarî, ekonomik, sosyal ve ekolojik açıdan imparatorluğun son yüzyılında içerisinden geçtiği süreçlerin anlaşılması bakımından önemli veri sunma potansiyeline sahiptir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Kastamonu vilayeti, Sivas, Aydın ve Hüdavendigâr vilayetleriyle beraber hayvan hırsızlığının yoğun bir şekilde yaşandığı idarî bölgeler arasında yer almaktadır.⁷ Bununla birlikte bu bölgelerin her birinde hayvan hırsızlığının sıkça görülmesinin sebepleri, bu suçun engellenmesi için başvuru yöntemleri ve doğurduğu sonuçlar, vilayetlerin sosyoekonomik, demografik ve ekolojik koşullarına göre farklılıklar da göstermektedir. Bu sebeple araştırmada yalnızca Kastamonu vilayeti örnek olarak ele alınarak derinlemesine incelenmiştir. Elde edilen sonuçların, bu konuda daha sonra yapılabilecek karşılaştırmalı analizlere katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Kastamonu vilayetinde meydana gelen hayvan hırsızlığı vakaları incelenirken iki temel araştırma sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. İlki, neden Kastamonu vilayetinin tümünde değil de belirli bölgelerinde ve özellikle 1890-1907 yılları arasında hayvan hırsızlığının yaygın bir suç haline geldiği sorusudur. Konuyla ilgili incelenen çok sayıda arşiv belgesi, bu sorunun cevabını net bir şekilde vermemektedir. Dolayısıyla farklı kaynaklara başvurularak vilayetin on dokuzuncu yüzyıl sonu-yirminci yüzyıl başındaki demografik, sosyoekonomik ve çevresel analizi yapılmıştır. İkinci araştırma sorusu ise bölge halkı üzerinde yıkıcı etkileri bulunan bu suçun, niçin yıllara yayılan bir suç olarak karşımıza çıktığıdır. Bu sorunun cevabı, hukukî ve idarî bir analizi gerekli kılmıştır. Söz konusu dönemde 1858 Ceza Kanunnamesi yürürlüktedir. Ancak bu kanunnamedeki hayvan

⁶ Osmanlı tarih yazımı literatüründe hayvan hırsızlığı üzerine yapılmış detaylı tek çalışma, Vidin'deki öküz hırsızlığı ile ilgilidir. Safa M. Saraçoğlu, "Muhacirler, Biyopolitika ve Öküz Hırsızlığı: 19. Yüzyılda Vidin'de Osmanlı Yönetimselliğinin İşleyişi", *Toplum ve Bilim*, 122 (2011), s. 75-99.

⁷ Yapılan arşiv taraması, Balkanların çeşitli vilayetlerinde de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında hayvan hırsızlığının ciddi bir sorun haline geldiğini göstermektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Balkanların idarî yapılanmasında önemli değişiklikler olması ve 1912-1913 Balkan Savaşlarına kadar bu topraklarda meydana gelen siyasî gelişmeler, hayvan hırsızlığı başlığının bu bölge için incelenmesinde Anadolu vilayetlerindeki farklı faktörlerin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

hırsızlığına dair maddenin yanı sıra 1860'lı yıllardan itibaren hayvan hırsızlığıyla ilgili bir ilanname ve bir nizamname çıkartılmıştır.⁸ Bu hukukî düzenlemelerle birlikte vilayette özel olarak uygulanması tavsiye edilen yasal önlemleri içeren metinler de Kastamonu vilayetine gönderilmiştir. Vilayet yönetimi de bazı özel hukukî ve idarî uygulamalar için merkezden icazet almaya çalışmakta ya da merkezin uygulamalarının bir kısmının ne şekilde işlevsiz olduğuna dair açıklamalarda bulunmaktadır. Bütün bu hukukî-bürokratik hareketlilik, Osmanlı hukukî modernleşmesinin konsolide olma çabalarının yereldeki yansımalarını bir yönüyle gözler önüne sermektedir. Hayvan hırsızlığının yıllarca devam etmesinde yerel idarenin payının ne olduğu da önemli bir başlıktır. Bu noktada sancakların idarecileri olan kaymakamlardan/mutasarrıflardan yerel meclis azalarına ve muhtarlardan güvenlik güçlerine kadar uzanan geniş bir idarî kadronun hayvan hırsızlığı konusundaki yaklaşımları arşiv belgeleri ışığında ortaya konulmuştur.

Hayvan Hırsızlığının Arka Planı: Kastamonu Vilayetinin Demografik, Ekonomik ve Çevresel Analizi

Kastamonu vilayeti, Kuzeybatı Anadolu'da bulunan ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında dört sancaktan oluşan idarî bir birimdir.⁹ Farklı coğrafi şartlara ve iklim koşullarına sahip olan Bolu, Kastamonu, Kengiri (bundan sonra Çankırı) ve Sinop sancakları, Kastamonu vilayetini meydana getirmekteydi. 1891-1892 yıllarında vilayette meydana gelen hayvan hırsızlığı vakaları büyük bir sorun olarak yazışmalarda yer almaya başladı. 29 Ekim 1891 tarihli bir yazışmada vilayetin özellikle Abaza ve Çerkez muhacirlerinin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerinde hayvan hırsızlığının sıkça görüldüğü ifade edilmekteydi.¹⁰ 1901 tarihli başka belgelerde de Çerkezlerden oluşan ikişerli-üçerli gruplar tarafından bölge halkının çift ve pul hayvanlarının çalındığı belirtilmekteydi.¹¹ Aslında başta Çerkezler olmak

⁸ 1860'larda çıkarıldığı düşünülen ama *Düstür I. Tertib*'de tarihsiz şekilde aktarılan ilanname için bkz. *Düstür*, I/1, Dersaadet 1289 [1873], s. 742-43. 15 Kasım 1888 tarihli nizamname için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Bakanlığı-Osmanlı Arşivi (bundan sonra BOA), Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemî (bundan sonra DH. MKT.), 1606/15, H. 15.07.1306 [17.03.1889]. Bu araştırmanın odaklandığı zaman aralığının (1890-1907) dışında kalmakla birlikte hayvan hırsızlığının engellenmesi için çıkarılan 1913 tarihli bir de geçici kanun vardır. Yirmi maddeden oluşan geçici kanun için bkz. "Hayvân sirkatinin men'i hakkında kânun-ı muvakkat", *Düstür*, II/5, Dersaadet 1332 [1916], s. 315-317.

⁹ 7 Kasım 1864 tarihli *Vilâyet Nizâmnamesi* ve 21 Ocak 1871 tarihli *İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizâmnamesi*, diğer Osmanlı vilayetleri gibi Kastamonu vilayetinin de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında idarî yapılanmasının dayandığı hukukî metinlerdir (*Düstür*, I/1, Dersaadet 1289 [1873], s. 608-624, 625-651). Bu metinlerin içeriği hakkında detaylı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri, 1840-1880*, Ankara 2000, s. 61-69. 1850'lerden itibaren Kastamonu vilayetinin idarî yapılanmasının detayları için bkz. Gülin Erdem, "Kastamonu, Aydın, Hüdavendigar ve Ankara (Bozok) Vilayetlerinin İdari Taksimatı (1272h/1855-56 ile 1328h/1910-1)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2001, s. 4-23.

¹⁰ BOA. Şûrâ-yı Devlet (bundan sonra ŞD.) 1655/3, H. 23.11.1309 [18.06.1892].

¹¹ BOA. DH. MKT. 2533/117, H. 05.06.1319 [19.09.1901]; BOA. DH. MKT. 2562/55, H. 17.08.1319 [29.11.1901].

üzere muhacirlerin hayvan hırsızlığıyla ilişkilendirildiği tek yer Kastamonu vilayeti değildi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Vidin'de meydana gelen öküz hırsızlığı vakalarında da Çerkezler ön plana çıkmaktaydı.¹² Kastamonu vilayeti açısından yıllara yayılan hayvan hırsızlığı suçuyla ilgili her belgede muhacirler dillendirilmese bile hırsızlık vakalarının sıkça yaşandığı yerlerle muhacirlerin iskân edildiği bölgeler arasındaki paralellik nedeniyle 1878'den itibaren vilayetin demografik ve sosyoekonomik yapısını önemli ölçüde etkileyen muhacirlerin iskân meselesine değinmek gerekmektedir.

On dokuzuncu yüz yılın ikinci yarısında Kastamonu vilayeti çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bir nüfusa sahipti. Osmanlı topraklarına doğru yoğun bir göç dalgası yaratan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının hemen öncesinde vilayet nüfusu, yalnızca erkeklerin sayısını gösteren *1877 Kastamonu Vilayet Salnamesine* göre 401.156'sı Müslüman, 7.788'i Gayrimüslim olmak üzere 408.944 idi.¹³ Nüfusun belli bir kısmını gösteren bu kaynağın tarihine en yakın tarihli ve nüfusun tümünü gösteren kayıtlara göre ise 1872 yılında vilayetin nüfusu 757.786'sı Müslüman, 16.426'sı Gayrimüslim olmak üzere toplamda 774.212'ydi.¹⁴ Bu durumda vilayet nüfusunun %2,1'i Gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. 1880'li yıllarda muhacirlerin bölgeye yerleştirilmesiyle Müslüman nüfusun toplam nüfusa oranı daha da arttı.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında ve sonrasında Rumeli'den ve Kafkasya'dan gelen muhacirler İstanbul'da yığılmaya başlayınca Sadaret, vilayetlerden boş arazilerinin dökümünü istedi. Kastamonu vilayetinden gönderilen verilere göre başta Sinop sancağı olmak üzere vilayet dâhilinde muhacirlerin iskân için 46.696 dönüm boş arazi olduğu belirtildi.¹⁵ Oldukça geniş bir alana tekabül eden bu nicel veri sonucunda Kastamonu vilayeti muhacirlerin iskân edildiği merkezlerden biri haline geldi. 1877 yılından başlayarak merkezî hükümet tarafından vilayete peyderpey muhacir gönderilmeye başlandı.¹⁶ Nedim İpek'in ifadesine göre 1877 ile 1891 yılları arasında Kastamonu vilayetine gönderilen toplam göçmen sayısı 41.864'tü.¹⁷ Bu sayı, bahsi geçen tarihler arasında Osmanlı

¹² Saraçoğlu, "Muhacirler, Biyopolitika ve Öküz Hırsızlığı", s. 92-94. Saraçoğlu, makalesinde öküz hırsızlığı ve bu suçun müsebbibi olarak görülen muhacirler üzerinden yerel halk, yerel yöneticiler ile merkezden atanan kaymakam arasındaki iktidar ilişkilerinin biyopolitik analizini yapmaktadır.

¹³ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Kastamonu 1294 [1877], s. 167-169.

¹⁴ A. Ritter zur Helle von Samo, *Die Völker des osmanischen Reiches*, Wien 1877, s. 81.

¹⁵ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1999, s. 164. Sinop sancağındaki âtil arazilerin geniş olması, hepsinin iskâna uygun olduğu anlamına gelmemekteydi. 1880 yılına ait layihaya göre bu toprakların büyük bir kısmı bataklık ve muhacir yerleşimine uygun hale getirilmesi için kurutulması gerekmektedir (Aktaş, "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti", s. 229).

¹⁶ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 109, 174; Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006, s. 56-59.

¹⁷ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 174. Bu tarihler arasında vilayetin Müslüman nüfusunda meydana gelen 200.360 kişilik artış, Kastamonu'ya yerleştirilen göçmen sayısının daha fazla olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu artışla ilgili analiz, makalenin ilerleyen kısmında yer almaktadır.

topraklarına gelen toplam göçmen sayısının %9'unu oluşturmakta, böylece Kastamonu vilayeti bu oranla Hüdavendigar (%34) ile Aydın (%12) vilayetlerinden sonra en çok göçmenin iskân edildiği üçüncü vilayet olarak kayıtlara geçmektedir.¹⁸

Göçmenler vilayete genellikle dağınık şekilde yerleştirildi. Ancak muhacirlerin toplu olarak iskân edildikleri köyler de mevcuttu. Örneğin Bolu sancağına bağlı Hamidiye köyünü, Dobriç topraklarında yer alan Hacıoğlu Pazarcığı'ndan gelen on hane halkı oluşturdu. Benzer şekilde Çankırı sancağında bulunan Osmaniye köyü de tamamen Rumeli göçmenleri tarafından kuruldu.¹⁹ Muhacirlerin toplu olarak gönderildikleri bölgelerde nüfus yapısını değiştiren etkileri olduğu söylenebilir. İlber Ortaylı, Bolu sancağına bağlı Bartın kazasının 1870'lerdeki nüfusunun yirminci yüzyılın ilk yıllarında iki katına çıktığını ifade ederek, bu artışı ekonomik büyüme sonucunda meydana gelen iç göçe bağlamaktadır.²⁰ Bartın'a sevk edilen muhacir sayısı dikkate alındığında nüfus artışının bir diğer önemli nedeninin uygulanan iskân politikası olduğu söylenebilir. 1878'in Mart ayında Varna'dan gelen 15.000 muhacirin Ünye ve Bartın'a sevk edilmesi talep edildi.²¹ Bu talebin hayata geçirilip geçirilmediği ve eğer sevk gerçekleştirilirdiyse nüfusun ne kadarının Bartın'a gönderildiği hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yalnızca iki ay sonra Bergos'tan gelen 24.638 muhacirin 9.368'i Bartın'a, geri kalan 15.000'i ise Kastamonu vilayetinin diğer bölgelerine yerleştirildi.²² Söz konusu rakamlar, on dokuzuncu yüzyılın sonunda orta ölçekli nüfusa sahip bir Anadolu kasabasının demografik ve sosyoekonomik yapısını değiştirecek büyüklüktedir.

Vilayete sevk edilenler arasında Rumeli göçmenlerinin yanı sıra çoğunluğunu Çerkezlerin oluşturduğu Kafkas muhacirleri de vardı. 1880'li yıllarda bin hane, yani

¹⁸ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 174.

¹⁹ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 201. Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında gelen muhacirler tarafından Kastamonu vilayeti sınırları dâhilinde kurulan diğer köyler için bkz. İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 323.

²⁰ İlber Ortaylı, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetindeki Yapısal Değişim Üzerine", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, (ed. İlber Ortaylı), Ankara 2000, s. 108. Ortaylı, bu değerlendirmeyi büyük ihtimalle 1877 ve 1903 yıllarına ait vilayet salnameslerinden elde ettiği veriler doğrultusunda yapmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, 1877 Salnamesinde yalnızca erkek nüfus sayısının verilmiş olduğudur. 1903 Salnamesinde ise kadın nüfusu da eklendiği için vilayetin bütün bölgeleri için nüfus neredeyse iki katına çıkmış gibi görünmektedir. Bu nedenle on dokuzuncu yüz yılın son çeyreğinde Bartın kazasının nüfusunda kayda değer bir artış olmuşsa da nüfusun iki katına çıktığı söylenemez. Bartın kazasının nüfus verileri için bkz. *1877 Kastamonu Vilayet Salnamesi*, s. 168; *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Kastamonu 1321 [1903], 379.

²¹ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 38. Bu nüfusunun ne kadarının Bartın'a yerleştirildiğiyle ilgili herhangi bir kayıt yoktur, ancak bir kısmı yerleştirilmiş olsa bile ciddi bir rakama işaret etmektedir.

²² Bu göçmenlerin yerleştirildiği diğer yerler, Sinop, İnebolu, Akçaşehir (Akçakoca) ve Ereğli idi (İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 39).

yaklaşık 5.000 Kafkas göçmeni Bolu ve Kastamonu sancaklarına yerleştirildi.²³ 1890 yılının sonunda Kafkas göçmenleri için yeni bir iskân faaliyeti daha gerçekleşti ve bu defa Kastamonu vilayetine gönderilen göçmen sayısı 2.000'di. 1891 yılında da 5.000 Kafkas göçmeni, Kastamonu ve Sivas vilayetlerine yönlendirildi.²⁴ 1877 yılından itibaren yoğun şekilde muhacir yerleştirilen Kastamonu vilayeti 1892 yılına gelindiğinde iskâna elverişli boş arazinin kalmadığı bir vilayet haline gelmişti. Nitekim 1892 yılında 700 Kafkas göçmeni daha Kastamonu ve Sivas vilayetlerine gönderilmek istendiğinde Kastamonu valiliği, vilayette iskâna elverişli yer kalmadığını beyan ederek yeni muhacirlerin gönderilmesine engel oldu.²⁵

Muhâcîrîn Komisyonunun 1864 yılında yaptığı düzenlemelerde göçmenlerin yerleştirilebileceği ormanlık alanları kapsayan sekiz merkez arasında Kastamonu ve Bolu sancakları da bulunmaktaydı.²⁶ Çerkezler de genellikle ormanlık arazilere yerleştirildi. Bu nedenle Çerkezlerin Kastamonu vilayeti dâhilinde en çok Bolu sancağına yerleştirilmiş olmaları tesadüf değildi.²⁷ Ancak bilinçli bir şekilde hayata geçirilen bu iskân politikası, belli bir süre sonra yerel halktan ve yerel yöneticilerden muhacirlerin ormanları aşırı derecede tahrip etmeleriyle ilgili gelen tepkiler ve şikayetler sonucunda değiştirildi. 1902 yılından itibaren göçmenlerin ormanlara ya da orman alanlarının yakınına yerleştirilme politikasından tamamen vazgeçildi ve yeni gelenlerin özellikle şehirlerde ve kasabalarda iskân edilmesine karar verildi.²⁸ Ancak bu kararın alındığı tarihe kadar Kastamonu vilayetinde orman arazileri de dahil olmak üzere mevcut olan boş arazilere muhacirlerin yerleştirilmesi büyük ölçüde tamamlanmıştı. *1893 Kastamonu Vilayet Salnamesinde* yer alan verilere göre Kastamonu vilayetinin nüfusu 958.146'sı Müslüman, 21.878'i Gayrimüslim olmak üzere toplamda 980.024 olmuştu.²⁹ Bu rakamlar göstermektedir ki muhacirlerin bölgeye yerleştirilmeye başlandığı 1877 yılı ile yerel hükümet tarafından kitlesel iskân politikasına daha fazla devam edilemeyeceğinin belirtildiği 1892 yılı arasında vilayetin Müslüman nüfusu 200.360 kişilik bir artış göstermiştir.³⁰ On beş yıl gibi kısa bir sürede nüfusun bu şekilde hızla artması şüphesiz hem yeni gelenler için hem de yerel halk için çeşitli zorlukları da beraberinde getirmekteydi. Üstelik muhacirlerin yoğun şekilde yerleştirildiği Kastamonu vilayeti, yapısal birtakım

²³ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 63.

²⁴ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 65.

²⁵ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 65.

²⁶ Selçuk Dursun, "Forest and the State: History of Forestry and Forest Administration in the Ottoman Empire", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 342-343.

²⁷ Çerkezlerin Bolu ile birlikte en yoğun şekilde iskân edildikleri yerler Adapazarı'nın ve Batı Anadolu'nun ormanlık arazileriydi (İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 230).

²⁸ Dursun, "Forest and the State", s. 342-343; Selçuk Dursun, "Migrations and Forests: Some Notes on the Use of Forest Resources from the Ottoman Empire to the Republic", *Architecture as Measure, 17th International Architecture Exhibition La Biennale di Venezia, Pavilion of Turkey*, 2020, s. 5-6.

²⁹ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Kastamonu 1311 [1893], s. 287-289.

³⁰ 1877 yılı nüfus verileri için bkz. von Samo, *Die Völker des osmanischen Reiches*, s. 81.

nedenlerden dolayı Anadolu'nun oldukça yoksul bir bölgesini teşkil etmekteydi. İngiliz Dışişleri raporları, vilayeti, büyük bir kısmı dağlık ve ulaşım olanaklarının son derece yetersiz olduğu Anadolu'nun en geri kalmış bölgesi olarak tanımlamaktaydı.³¹

Ekonomik açıdan diğer Anadolu vilayetlerinden ayırt edici özelliği, kereste ticaretindeki payı³² ve kömür, bakır ve kaya tuzu başta olmak üzere çeşitli madenler açısından zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması nedeniyle taşıdığı potansiyeldi. Ali Tefvik, *Mufassal Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası* isimli eserinde Kastamonu vilayetini, Osmanlı İmparatorluğu'nun ormanlar açısından en zengin topraklarına sahip vilayeti olarak tanımlamıştı.³³ Ancak ulaşım olanaklarının yetersizliği nedeniyle mevcut ormanların hepsinden kereste ticareti için faydalanmak mümkün değildi. Özellikle Filyos, Bartın, İnebolu ve Ereğli iskelelerine ulaşımın mümkün olduğu bölgelerden getirilen kereste Karadeniz yoluyla başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun çeşitli yerlerine gönderilmekteydi.³⁴ Madenler açısından da benzer bir durum söz konusuydu. Çankırı sancağında bulunan gümüş ve bakır madenleri, mevcut yolların ulaşımına uygun olmaması ve ulaşım maliyetinin yüksek olması nedeniyle 1890'larda çıkarılamaz duruma gelmişti.³⁵ İnebolu kazasındaki zengin Küre bakır madenleri ve yerli halkın belirttiği kadarıyla diğer sancaklarda bol miktarda bulunduğu düşünülen demir, nikel ve gümüş madenleri de aynı sebepten dolayı âtil haldeydi.³⁶ On dokuzuncu yüzyılın sonlarında maden açısından umut vadeden ve gelişme gösteren başlıca bölge Ereğli, Kozlu ve Zonguldak'ı kapsayan kömür havzasıydı.³⁷ Bu bölgenin deniz kenarında olması ve elde edilen kömürün karayolu ulaşımına ihtiyaç duyulmadan doğrudan deniz yoluyla nakledilebilmesi sayesinde bu bölgede kömür madenciliği gelişti.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında vilayetin ticarî ve ekonomik açıdan gelişme gösteren az sayıdaki yerleşimi, karayolu ve deniz yoluyla pazarlara ulaşılabilen bölgelerden ibaretti. Safranbolu-Bartın-Amasra hattı, bu bölgelerden biriydi.³⁸ Aslında bu hat üzerindeki yolların inşası 1860'lı yıllarda projelendirildi,

³¹ Great Britain Foreign Office, *Anatolia*, no. 56, London 1920, s. 76.

³² On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'daki ormanların dörtte birinden fazlası Kastamonu vilayetinde bulunmaktaydı. Bu durum vilayeti tersane için kereste ihtiyacını karşılayan merkezlerden biri haline getirmişti (Selçuk Dursun, "Forest and the State", s. 195-196).

³³ Ali Tefvik, *Mufassal Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası*, İstanbul 1329 [1913], s. 295-296.

³⁴ Ali Tefvik, *Mufassal Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası*, s. 295-296.

³⁵ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure*, vol. 4, Paris 1894, s. 420.

³⁶ Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 420.

³⁷ Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 420-424. Bu bölgedeki kömür madeninin on dokuzuncu yüzyıldaki durumunun analizi için bkz. Donald Quataert, *Miners and the State in the Ottoman Empire: The Zonguldak Coalfield, 1822-1920*, New York 2006, s. 27-51; E. Atilla Aytekin, *Tarladan Ocaklara, Sefaletten Mücadeleye: Z. Ereğli Kömür Havzası İşçileri, 1848-1922*, İstanbul 2006, s. 27-40.

³⁸ Ortaylı, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetindeki Yapısal Değişim Üzerine", s. 105-108.

ancak proje, yerel eşrafın engellemeleri sonucunda hayata geçirilemedi.³⁹ On dokuzuncu yüzyılın sonunda tamamlanabilen yol, Kastamonu kaza merkezine bağlanarak etrafında gerçekleştirilen zirâî üretim fazlasının ve kerestenin Amasra'dan İstanbul'a ve İzmir'e ulaşmasını sağladı.⁴⁰

O dönemde vilayetin en önemli limanı, Kastamonu vilayet merkezine en yakın mesafede bulunan ve İstanbul, Mısır ve Varna ile ticaret yapılan İnebolu limanıydı.⁴¹ Önemli bir liman olmasına rağmen oldukça bakımsızdı. 1882 yılında onarımına başlanan limanın 1913 yılına gelindiğinde onarımının hâlâ tamamlanamamış olması, vilayetin ticarî ve ekonomik açıdan geri kalmışlığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.⁴² İnebolu limanından sonra Bartın ve Amasra ile Sinop limanları, vilayeti ticarî açıdan imparatorluğun geri kalanına bağlayan önemli noktalar olarak ön plana çıkmaktaydı.⁴³ Ancak mühim olan, vilayetin iç kesimlerini hem bu limanlara hem de Anadolu'ya ve İstanbul'a bağlayan nitelikli yolların var olup olmamasıydı. Bu noktada eğimli arazilerin çok geniş yer kapladığı ve fazlasıyla dağlık olan vilayetin topografyası, mevcut nitelikli yol sayısının az, yeni yol yapımının ise fazlaca maliyetli olmasına yol açmaktaydı.⁴⁴ 1889 yılı salnamesindeki verilere göre o yıl vilayetteki yolların %30,3'ü dönemin en kaliteli yolu olarak addedilen şose yoldu.⁴⁵ Şose yolların büyük bir kısmı, iç kesimleri deniz kıyısına bağlayan güzergâhlarda yapılmıştı. Kastamonu-İnebolu yolu, Safranbolu-Bartın-Amasra yolu ve Boyabat-Sinop yolu en uzun şose yolları oluşturmaktaydı. Vilayetteki yolların %15,8'i tamamlanmış toprak yol, %20,9'u yapımına başlanıp henüz tamamlanamamış toprak yol, %33'ü ise henüz yapımına başlanamayan

³⁹ Emrah Çetin, "II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu ve Ankara Vilayetlerinde Karayolu Yapım Çalışmaları", *History Studies*, 6/3, (April 2014), s. 105.

⁴⁰ Çetin, "II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu ve Ankara Vilayetlerinde Karayolu Yapım Çalışmaları", s. 105-106.

⁴¹ Uğur İnan, "H. 1311 (M. 1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005, s. 376.

⁴² Esat Aktaş, "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54 (2015), s. 231. İnebolu limanı gibi Ereğli limanı da yirminci yüzyılın başlarında harap durumdaydı, ama her şeye rağmen kömür nakliyesinde aktif şekilde kullanılmaktaydı (Ali Tefik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, s. 300).

⁴³ Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 438; Ortaylı, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetindeki Yapısal Değişim Üzerine", s. 106-107.

⁴⁴ Cuinet, mevcut yolların büyük bir kısmının iki yerleşim arasındaki mesafeyi uzatan dolambaçlı yollar olduğunu iddia etmekteydi. Buna bir örnek olarak İnebolu-Kastamonu yolunu göstermiştir. Bu iki yerleşim arasındaki mesafe 65 km iken mevcut yol 90 km'dir. 25 km'lik artışın nedeni arazinin engebeli yapısıdır. Bunu aşmak için ekstra maliyete neden olacak köprü ve istinat duvarı gibi yapıların yol inşaatlarında uygulanıp mesafelerin kısaltılabileceğini belirtmektedir (Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 437).

⁴⁵ 1881'e kadar ve 1881'den salnamenin basıldığı yıla kadar yapılan yolları gösteren tablo için bkz. *1889 Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Kastamonu 1306 [1889], s. 529-531. Bu tabloda bir toplama hatası yapıldığı düşünülmektedir. Vilayetteki toplam yol uzunluğu 897.300 metre olarak gösterilmiştir. Oysa veriler tek tek toplandığında bu uzunluğun 1.028.750 metre olduğu görülmektedir.

toprak yol olarak gösterilmektedir.⁴⁶ Yapım aşamasındaki yollar ile henüz yapımına başlanamayan, dolayısıyla patika şeklindeki yolların toplamı, ticaret ve ulaşım için güvenli bir şekilde kullanılabilir yolların uzunluğundan fazlaydı. Kısacası on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde vilayetin ulaşım koşulları epeyce kötüydü ve bu durum, yirminci yüzyılın ilk on yılında da değişmemiştir.⁴⁷ Vilayetin hinterlandıyla bağlantısını sağlayan kara yolları ile demiryolunun eksikliği ve limanların iktisadî faaliyetlere uygun olmaması gibi bir takım yapısal koşullar tüm sancaklarda aşağı yukarı aynıydı. Bu nedenle vilayetin hemen her yerinde içe kapalı ve kendi kendine yeterli bir ekonomik sistem mevcuttu.⁴⁸ Halkın büyük bir kısmının geçim kaynağını ziraat ve hayvancılık oluşturmaktaydı.

Başlıca ziraî ürünler buğday, arpa, pirinç, tütün, ceviz, mısır, sarımsak, kenevir, meyve ve sebzeydi. Yalnızca Bolu sancağında diğer tarım ürünlerine göre daha kârlı olan haşhaş üretimi yapılmaktaydı.⁴⁹ Bolu sancağına bağlı Düzce kazasının köylerinde de yoğun şekilde tütün yetiştirilmektedir.⁵⁰ Karadeniz kıyısında bulunan kısımlarla iç bölgeler arasında yetiştirilen ziraî ürünler farklılık göstermekteydi. Örneğin Karadeniz kıyısında bulunan Sinop sancağında Karadeniz'e özgü tütün, mısır ve bu sancağa bağlı Boyabat ve Tosya kazalarında pirinç yetişirken, karasal iklime sahip olan Çankırı sancağında en çok arpa ve buğday yetiştirilmektedir.⁵¹ Özellikle köylerde yaşayanlar ziraatla uğraşmaktaydı. Kaza merkezlerinde yaşayanlar da hane ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak bahçecilik yapmaktaydı. Oldukça verimli topraklara sahip olan vilayette tarımsal üretim, ziraî ticarete dönüşmemekte, yalnızca Karadeniz sahilindeki iskelelere yakın bölgelerdeki tarımsal üretimin küçük bir kısmı deniz yoluyla vilayet dışına ihraç edilebilmektedir.⁵² Ticarete uygun ulaşım ağının eksikliği, ziraî üretimin ticarî nitelikte olmasını engellemekteydi, ancak tek neden bu değildi. Diğer bir neden ise ziraatın geleneksel yöntemlerle ve büyük ölçüde hayvan emeğiyle yapılıyor olmasıydı. Vilayetin çeşitli sorunlarını İstanbul'a ileten bir rapor niteliğindeki 1880 tarihli layihaya göre hayvan emeğinin ziraî faaliyetlerin sürdürülmesindeki hayati rolüne karşın Kastamonu vilayetinde iri ve güçlü çiftlik hayvanlarının sayısı oldukça azdı. Hayvanların büyük bir kısmının küçük cüsseli olması, vilayetteki ziraî faaliyetlerin geri kalmışlığının temel nedeni olarak görülmektedir.⁵³ Bu sorunun

⁴⁶ 1889 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, s. 531.

⁴⁷ Great Britain Foreign Office, *Anatolia*, s. 40.

⁴⁸ Great Britain Foreign Office, *Anatolia*, s. 76. Vilayetin karayollarının, demiryolunun ve limanlarının on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğindeki durumuyla ilgili olarak bkz. Aktaş, "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti", s. 228-29, 231.

⁴⁹ Ali Tefik, *Mufassal Memâlik-i Osmanîye Coğrafyası*, s. 306.

⁵⁰ İnan, "H. 1311 (M. 1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", s. 368-369; Ali Tefik, *Mufassal Memâlik-i Osmanîye Coğrafyası*, s. 306.

⁵¹ İnan, "H. 1311 (M. 1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", s. 368-370.

⁵² Great Britain Foreign Office, *Anatolia*, s. 76

⁵³ Aktaş, "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti", s. 229.

yirminci yüz yıla gelindiğinde hâlâ çözülemediği 1903 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*nde yer alan değerlendirmelerden anlaşılmaktadır. Salnameye göre Kastamonu kaza merkezinde ve genel olarak vilayette yetiştirilen “atlarla merkekb, manda, bâ-busûs [özellikle] sığır, koyun, keçi cüssece küçüktür.”⁵⁴

Hayvancılık da tarım gibi büyük ölçüde vilayetin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ekonomik bir faaliyetti. Bu tespitin çok belirgin bir istisnası vardı: Tiftik keçisi. Ankara’ya özgü olarak bilinen ve bu nedenle Ankara keçisi olarak da adlandırılan tiftik keçisi Kastamonu vilayetinde de yetiştirilmekteydi.⁵⁵ On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar tiftik keçisinin yünü ve bu yünden üretilen ürünler, Kastamonu vilayetinden Avrupa pazarlarına ihraç edilmekte ve vilayetin en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktaydı.⁵⁶ Avrupa’da meydana gelen bilimsel gelişmeler, endemik bir tür olan tiftik keçisinin Anadolu coğrafyası dışında da yetiştirilebilmesini sağladı. Böylece on dokuzuncu yüzyıla kadar tiftik ve ondan elde edilen ürünleri, Osmanlı İmparatorluğundan ithal eden Avrupa ülkeleri tiftik keçisinin kendisini alıp üretmeye başladılar.⁵⁷ Tiftik ticaretindeki bu değişim, tiftik ihracatından gelir elde eden Kastamonu vilayeti gibi Anadolu taşrasının ekonomilerini derinden sarstı.⁵⁸ On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Kastamonu vilayetinden iç pazara, özellikle vilayetin komşusu olan Marmara kıyısındaki İzmit’e ve kasabalarına bol miktarda tiftik ihraç edilmeye başlandı.⁵⁹ Avrupa pazarlarına yapılan ticaret kadar kârlı olmasa da iç pazara yönelik tiftik ihracatı Kastamonu vilayeti için önemli bir ticarî faaliyet olmayı sürdürdü. Sonuç olarak on dokuzuncu yüzyıl sonunda Kastamonu’daki hayvan nüfusunun büyük bir kısmını tiftik keçisi oluşturmaya devam etmekteydi.

Vital Cuinet’in *La Turquie d’Asie* isimli eserinde verdiği rakamlara göre 1890’larda Kastamonu vilayetindeki çiftlik hayvanı nüfusu Tablo 1’de

⁵⁴ 1903 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, s. 314.

⁵⁵ Cuinet, *La Turquie d’Asie*, s. 432.

⁵⁶ 1893 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, s. 305-306.

⁵⁷ Tiftik (Ankara) keçisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Suraiya Faroqhi, “Mohair Manufacture and Mohair Workshops in Seventeenth-century Ankara”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41/1-4 (2018), s. 211-236; Suavi Aydın, Ömer Türkoğlu, Kudret Emiroğlu, Ergi Deniz Özsoy (ed.), *Küçük Asya’nın Bin Yüzi: Ankara*, Ankara 2005, s. 150-336; Semih Çelik, “Koyunun Olmadığı Yerde Keçiye Abdurrahman Çelebi Derler: Ankara Eyaleti’nde Tiftik Keçisi Ekonomisinin Zaman-Uzamsal Analiz Denemesi (1889-1905)”, *Tarîhi Dokumak: Bir Kentin Gizemi Sof.* (ed.. Gözde Çerçioğlu Yücel, Filiz Yenişehirlioğlu), Ankara 2018, s. 57-67. Kastamonu vilayetinde tiftik keçisi üreticiliği ve tiftik ürünleri hakkında bkz. Ömer Faruk Yozkatlı, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu’nun Sosyal ve Ekonomik Durumu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2002, s. 37-38, 73-74, 77-78, 80.

⁵⁸ İnan, “H. 1311 (M. 1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, s. 371; 1893 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, s. 305-306.

⁵⁹ Ali Tevfik, *Mufassal Memâlik-i Osmanîye Coğrafyası*, s. 305.

gösterilmiştir.⁶⁰ Cuinet'in yerel yöneticilerden topladığı veriler doğrultusunda hazırladığı tablodaki rakamları temettuat kayıtları da doğrulamaktadır. 1844-45 temettuat verilerine göre Kastamonu sancak merkezinde beslenen hayvanların %29,2'sini tiftik keçisi oluşturmaktaydı. Bu oran, toplam hayvan nüfusundaki en yüksek orana tekabül etmektedir. 1844-45 yıllarında tiftik keçisinden sonra vilayet merkezinde en fazla beslenen hayvan, toplam çiftlik hayvanı nüfusunun %28,8'ini oluşturan sağmal ineği.

Tablo 1: 1890'larda Kastamonu Vilayetindeki Çiftlik Hayvanı Popülasyonu

İrk	Tür	Sancaklar				Türlerin Toplamı
		Kastamonu	Bolu	Çankırı	Sinop	
Sığır (Büyükbaş)	Öküz	80.000	75.000	60.000	30.000	245.000
	İnek ve Boğa	26.000	25.000	20.000	10.000	81.000
	Manda	8.000	9.000	7.000	3.000	27.000
Davar (Küçükbaş)	Koyun	169.704	149.601	122.406	65.265	506.976
	Sıradan Keçi	101.198	173.226	8.554	44.895	327.873
	Tiftik Keçisi	238.359	115.045	206.116	14.721	574.241
Sancak Toplamı		623.261	546.872	424.076	167.881	1.762.090
Genel Toplam						

Kaynak: Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure*, vol. 4, Paris 1894, s. 432.

İnek nüfusu açısından temettuat verileriyle Cuinet'in verileri arasında ciddi bir fark olduğu görülmektedir. Cuinet'in inek ve boğa sayılarını bir arada verdiği tabloya göre bu hayvanların sayısı, vilayet merkezindeki toplam hayvan sayısının ancak %4,1'ine tekabül etmekteydi. Tüm vilayetteki hayvan nüfusu göz önüne

⁶⁰ Vital Cuinet, 1890'lı yılların başında Osmanlı Anadolu'sunu adım adım gezmiş ve büyük ölçüde yerel yöneticilerden elde ettiği verileri içeren ayrıntılı notlardan Osmanlı vilayetlerini kapsamlı şekilde anlatan dört ciltlik eseri kaleme almış olan Fransız coğrafyacısıdır. Kastamonu vilayetinin anlatıldığı kısım için bkz. Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure*, vol. 4, 1894, s. 403-591.

alındığında ise 1890'lara gelindiğinde inek ve boğa sayısı, toplam hayvan nüfusunun %4,5'i gibi oldukça küçük bir kısmını oluşturmaktadır.⁶¹ Yaklaşık elli yılda inek sayısındaki bu dramatik düşüşün temel nedenlerinden biri Kastamonu vilayetini de derinden etkileyen ve hayvan nüfusunun büyük bir kısmının kaybıyla sonuçlanan 1873-1875 Orta Anadolu kıtlığı olabilir.⁶²

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Ankara vilayeti başta olmak üzere Konya, Kastamonu ve Sivas vilayetlerinin bazı bölgelerinde de etkisini gösteren en büyük kıtlık, oldukça kurak geçen 1873 ilkbaharını takip eden yaz aylarında başladı.⁶³ Bölge halkı, ziraî üretimin düşmesi sonucunda tohumluk ve yemelik olarak ayırdığı tarım ürünlerini kısa sürede tüketmek zorunda kaldı. Üstelik hal böyleyken, yerel idarelerden merkezî hükümete yapılan tüm uyarılara karşın bölge halkından vergi alınmaya devam edildi. 1874-1875 kışına gelindiğinde kıtlıktan etkilenen yerleşimlerde durum iyice vahimleşmişti.⁶⁴ Bu kıtlık nedeniyle Anadolu'da 150.000-200.000 kişinin hayatını kaybettiği düşünülmektedir.⁶⁵ İnsanlar gibi hayvanlar da kıtlıktan etkilenmişti. Orta Anadolu'da bulunan yirmi bir köydeki hayvan kaybını gösteren verilere göre 1873 yılından 1875 yılına kadar küçükbaş hayvan nüfusunun %93,5'i yok oldu.⁶⁶ Kıtlığın merkezi olan Ankara vilayeti hayvan ölümlerinin de en çok yaşandığı yerd. Ankara ve çevresinde kıtlık sebebiyle 2.000.000 koyunun ve çok sayıda devenin telef olduğu kayıtlara geçti.⁶⁷ Bu kayıpların telafisi için çevre vilayetlerden hayvan takviyesi istendi. Kastamonu

⁶¹ 1880 yılı raporunda, vilayetteki büyükbaş hayvan neslinin iyileştirilmesi için her köye bir boğa verilmesi gerektiği belirtilmişti (Aktaş, "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti", s. 229). Cuinet'in verdiği rakamlarda inek ve boğa sayısının oldukça düşük olması, vilayet tarafından merkezî hükümete iletilen bu talebin yerine getirilmediği izlenimini uyandırmaktadır.

⁶² Erler, 1873 kuraklığını takip eden kıtlığın en çok hayvan kaybına neden olduğu bölgelerden birinin Kastamonu vilayeti olduğunu belirtmektedir (Mehmet Yavuz Erler, "Animals during Disasters", *Animals and People in the Ottoman Empire*, (ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2010, s. 343).

⁶³ Özge Ertem, "Considering Famine in the Late Nineteenth Century Ottoman Empire: A Comparative Framework and Overview", *COLLEGIUM*, 22/9, (2017), s. 154. 1873-75 Orta Anadolu kıtlığıyla ilgili yapılmış diğer akademik çalışmalar için bkz. Donald Quataert, "Famine in Turkey, 1873-1875", *Regional Studies*, 201, (1968), s. 1-54; Yener Bayar, "1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013; Özge Ertem, "Sick Men of Asia Minor in an Ailing Empire: Famine, Villagers and Government in Missionary Accounts (1873-75)", *International Review of Turkish Studies*, 2/1, (2012), s. 72-94; Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı'da Kuraklık ve Kıtlık Olayları, 1800-1880*, İstanbul 2012. Osmanlı topraklarında 1850'lerden önce meydana gelen kıtlıklar için bkz. Semih Çelik, "Coping with famines in the Ottoman Anatolia (1650-1850)", *An Economic History of Famine Resilience*, (ed. Jessica Dijkman, Bas van Leeuwen), London 2019, s. 52-73. Kuraklık ve kıtlığın yanı sıra söz konusu dönemde meydana gelen hayvan salgın hastalıkları da hayvan nüfusunadaki dramatik düşüşün diğer bir nedeni olarak dikkate alınabilir.

⁶⁴ Ertem, "Sick Men of Asia Minor in an Ailing Empire", s. 81.

⁶⁵ Bayar, "1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı", s. 140.

⁶⁶ Bayar, "1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı", s. 157.

⁶⁷ Erler, "Animals during Disasters", s. 343.

vilayeti de yardım talep edilen yerlerden biriydi, ancak valilik, Kastamonu'da da yeterli hayvan olmadığını belirterek bu isteği geri çevirdi.⁶⁸

1873-1875 Orta Anadolu kıtlığının Kastamonu vilayetindeki etkileri 1890'lara kadar devam etti. Örneğin, İnebolu halkı, kıtlık zamanında hükümet tarafından yoksullara zahire bedeli olarak Menafı Sandığı sermayesinden dağıtılan paranın taksitlerini 1890'lı yıllarda ödemeye devam etmekteydi. Üstelik 1889 yılında dağıtılan paranın senetleri Ziraat Bankasına devredilmiş ve banka da henüz taksitleri ödenmeye devam eden senetlere faiz uygulamıştı. Yerel hükümet, verilen anaparanın üzerine faiz işletilmesinin, bölge halkı için ikinci bir kıtlık ihtimali doğurduğunu belirterek yalnızca anaparanın daha uzun vadelerle ödenmesini talep ettiğinde sene 1891'di.⁶⁹ Zaten oldukça yoksul olan bölge halkı, henüz 1873-1875 kıtlığının yaralarını saramamışken 1892 ile 1895 yılları arası da vilayetin bazı bölgelerinde ziraî üretimin azalmasına neden olacak derecede yağışsız geçti.

1892 yılında Düzce'den İstanbul'a gönderilen bir telgrafta Kasım ayına kadar devam eden kuraklık nedeniyle bölgede mısır üretiminin neredeyse hiç olmadığı, buğday, arpa gibi ürünlerin üretiminin de %40 oranında düştüğü belirtilmekteydi.⁷⁰ Bir yıl sonra kuraklığın etkili olduğu yer Hamidiye kazasının Yenice nahiyesine bağlı on dört köydü. İstanbul'a yardım için gönderilen dilekçede 3.962 kişinin yemlik⁷¹ ve tohumluğa ihtiyaç duyduğu belirtilmekteydi.⁷² 1894 senesinde Kastamonu sancağına bağlı Cide kazası ve Çankırı sancağına bağlı İskilip kazası yağışsız havadan etkilenmişti. Cide kazası dâhilinde altmış altı köyün kuraklıktan dolayı mahsul elde edemediği ve ahalinin hayatlarını sürdürmek için acilen yemelik zahireye ihtiyaçları olduğu merkezî hükümete iletildi.⁷³ Yerel idare tarafından gönderilen talepte söz konusu ahalinin yoksulluğu vurgulanarak zahire ihtiyacı için Ziraat Bankası sandığından ödenecek olan meblağ karşılığında ipotek olarak gösterebilecekleri toprağa sahip olmadıkları da belirtilmişti. İstanbul'dan cevap olarak, talep edilen yardımın ancak yarısının karşılanabileceği ve köylülerin birbirlerine kefil olmak suretiyle (kefalet-i müteselsile) bankaya borçlanabilecekleri bilgisi geldi.⁷⁴ İskilip'te kuraklığa ek olarak bölgede etkili olan hastalıktan dolayı da ziraat ve ticaret zarar görmüştü. Bölge halkının mevcut olan ekonomik durgunlukta

⁶⁸ Bayar, "1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı", s. 19.

⁶⁹ BOA. ŞD. 1654/2, H.23.10.1308 [03.06.1981]. Borçların faizsiz olarak anapara üzerinden ödenmesi merkezî hükümet tarafından kabul edildi (BOA. İrade. Meclis-i Mahsus (bundan sonra İ. MMS), 122/5230 H.19.11.1308 [26.06.1891]). Kıtlık nedeniyle 1879 yılında alınan paranın faizini ödeyemeyen Cideli bir köylünün benzer şekilde borcunun faizinin affıyla ilgili talebi için bkz. BOA. Bâb-ı Âli Evrak Odası (bundan sonra BEO), 526/39380, H.03.06.1312 [02.12.1894].

⁷⁰ BOA. BEO. 108/8089, H.27.04.1310 [18.11.1892].

⁷¹ Belgede "yemlik" olarak yazılmış olan tabirin "yemelik" olma ihtimali de vardır. Konuyla ilgili diğer belgelerde genellikle "yemelik ve tohumluk" ibaresi geçiyor olması yazım yanlışlığı yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

⁷² BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları (bundan sonra MV), 74/68, H.18.09.1310 [05.04.1893].

⁷³ BOA. MV. 82/58, H.29.05.1312 [28.11.1894].

⁷⁴ BOA. MV. 82/58, H.29.05.1312 [28.11.1894].

yol vergisini zamanında ödeyemeyeceğini belirten Kastamonu valisi, kuraklık ve hastalık koşullarının dikkate alınarak yol vergilerinin ödenmesinin ertelenmesini talep etmekteydi.⁷⁵ Bütün bu veriler, 1892-1895 yılları arasında Orta Anadolu kıtlığından daha az etkili ve bölgesel olmakla birlikte vilayetin belli kazalarında ve köylerinde halkı yardıma muhtaç bırakacak derecede kurak bir dönem yaşandığını göstermektedir. Tarımsal üretimi sekteye uğratan ekolojik olaylar kuraklıktan ibaret değildi. Zira vilayetin dağlık ve akarsu yatakları açısından zengin olması, bölgede sık sık irili ufaklı sel felaketlerinin yaşanmasına sebep oluyordu.

Başta Kastamonu merkez kazası olmak üzere vilayetin çeşitli yerlerinde hasara neden olan 1897 seli, bu araştırmanın odaklandığı zaman aralığında meydana gelen en büyük sel felaketlerinden biriydi.⁷⁶ Sel sonucunda dokuz kişinin öldüğü Kastamonu kazasında, kırk iki ev tamamen yıkılmış, iki yüz ila üç yüz bina ve dükkân büyük ölçüde zarar görmüştü.⁷⁷ Evleri yıkılanların ve zarar görenlerin büyük bir kısmının bu hasarı kendi imkânlarıyla giderecek ekonomik durumda olmaması nedeniyle yerel idare bu kişilere kereste yardımında bulundu. Ayrıca hükümetten onarım ve yeniden inşada kullanılacak olan kerestenin bir sene müddetle orman vergisinden muaf tutması talebinde bulundu.⁷⁸ Kastamonu kazasının yanı sıra merkez kazaya bağlı on dört köyün mahsulâtı da sel felaketi sonucunda zarar gördü.⁷⁹ Selden etkilenen diğer bölgeler Bolu ve Sinop sancakları ile İnebolu kazasıydı. Bu yerleşimlerde özellikle çiftçiler ciddi kayıplara uğradı.⁸⁰ Hem vilayet dâhilinde yıkılan köprü, rıhtım gibi yapıların tamiri hem de zirai ürünlerinin neredeyse tümünü kaybeden çiftçilerin kayıplarının telafisi için

⁷⁵ BOA. ŞD. 1202/30, H.10.07.1312 [07.01.1895]. Bu yazışmada hastalıkla ilgili bilgi verilmemiştir. Ancak 1893-1894 yıllarında imparatorluk genelinde kolera salgınının ciddi boyutlara ulaştığı bilgisinden hareketle bahsi geçen hastalığın kolera olduğu düşünülebilir. Salgın, Kastamonu vilayetinin yalnızca belli bölgelerinde etkisini göstermişti ve bu bölgelerden biri de İskilip kazasıydı (Seda Özdemir, “XIX. Yüzyılda Kastamonu Vilayeti’nde Salgın Hastalıklar”, Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2019, s. 81-82).

⁷⁶ Daha sonraki yıllarda vilayette meydana gelen bir sel felaketiyle ilgili vilayet gazetesinde yer alan haberde kullanılan ifadeler, 1897 selinin yıllarca hafızalarda yer ettiğini göstermektedir: “[...] şehrimiz vasatından câri dere mecrânın isti’âb idemeyeceği bir hâlde dolarak henüz korkusu zâ’îl olmayan 313 [1897] seylâbı şiddetini tahatturla civârdaki hâneleri tehdit etti.” *Kastamonu*, no. 1409, H.12.05.1319 [25 Eylül 1901], s. 3. 1897 selinin ciddiyetini gösteren bir diğer belge ise Köprübaşı aşiretinin yeni bir yere yerleştirilmesiyle ilgilidir. Milan nehri kenarındaki otuz haneli aşiretin evleri, depolanmış yiyecekleri ve eşyaları selden tümüyle zarar görmüştür. Aşiret halkı bu olayın tekrar yaşanabileceğinden korkarak başka bir yere iskân edilmeleri için mahallî idareye başvurmuştur. Dâhiliye Nezaretine iletilen istek kabul edilmiştir (BOA, İrade. Dâhiliye (bundan sonra İ. DH.), 1355/18, H.23.01.1316 [13.06.1898]).

⁷⁷ BOA. Yıldız Mütenevvi Maruzat (bundan sonra Y. MTV), 160/118, H.14.01.1315 [15.06.1897]; BOA. ŞD. 1662/6, H.08.05.1315 [05.10.1897].

⁷⁸ BOA. ŞD. 1662/6, H.08.05.1315 [05.10.1897]; BOA. İrade. Orman ve Maadin (bundan sonra İ. OM.), 4/38, H.03.06.1315 [30.10.1897]; BOA. BEO. 1035/77608, H.10.06.1315 [06.11.1897].

⁷⁹ BOA. ŞD. 1662/10, H.22.03.1315 [21.08.1897].

⁸⁰ BOA. ŞD. 1662/8, H.05.08.1315 [30.12.1897].

Kastamonu valiliği İstanbul'dan nakit para yardımı talebinde bulundu.⁸¹ Bu konudaki yazışmaların selin meydana geldiği Haziran ayı sonundan bir sonraki yılın Ocak ayına kadar devam etmiş olması ve bu süreçte merkezî hükümetin konuyla ilgili somut çözüm önerilerinde bulunmaması selden zarar gören halkı daha da zor durumda bıraktı.

1897 yılındaki sel felaketi kadar etkili olmasa da 1901 yılının yaz aylarında, özellikle Bolu ve Sinop sancaklarında maddî hasara yol açan su taşkınları meydana geldi. Bolu'ya bağlı Göynük kazasında üzüm bağlarının yarısının mahvına neden olan ve Çarşamba, Çaycuma ile Mudurnu kazalarında köprüleri ve dere duvarlarını yıkarak binalara zarar veren su taşkınyından iki hafta sonra Ereğli'de üç bin ton kömürün kaybına ve bir işçinin ölümüne neden olan sel felaketleri yaşandı.⁸² Ağustos ayında ise Sinop sancağına bağlı Ayancık'ta vilayet gazetesinin ifadesine göre “şimdiye kadar emsâli görülmemiş seylâb [sel] hâsıl oldu.”⁸³ Ayancık çayının taşması sonucunda çay üzerindeki köprünün bir kısmı yıkıldı, kazadaki samanlane ve değirmenler zarar gördü, iki kişi sele kapılarak hayatını kaybetti ve civardaki köylerin buğday, mısır ve benzeri mahsulâtının bir kısmı zayi oldu.⁸⁴

1902 yılı ise bir önceki senenin aksine oldukça kurak geçti. Kuraklığı takip eden uzun kış, vilayetin birçok yerinde halkın yemeklik ve tohumluk yardımına ihtiyaç duymasına sebep oldu.⁸⁵ Belgelere ve vilayet gazetesindeki haberlere göre bu kuraklığın etkili olduğu yerleşimler, Kastamonu sancağına bağlı Daday, Cide, İnebolu kazaları ile Amasra nahiyesi; Bolu sancağına bağlı Gerede kazası ve Çarşamba nahiyesinin köyleri; Sinop merkez kazasına bağlı altmış iki köy ile Ayancık kazasıydı.⁸⁶ Bu bölgelerdeki hayvanlar da kuraklıktan olumsuz etkilendi. Vilayet gazetesini başyazarı Mürsel Bey, Kastamonu'dan İnebolu'ya yolculuğu sırasındaki izlenimlerini aktardığı yazıda, görece yağışlı geçen 1903 yılında otlakların bereketli olduğunu ve bölgedeki hayvanların bu durumdan nasıl etkilendiğini “geçen seneki [1902] kuraklık neticesi olarak samandan mabrûm ve kazı fevka'lâde ihtiyâc hâlinde geçirmeye mecbûr kalan hayvânât otların bu seneki mebzûliyetinden [bolluğundan] bi-hakkın istifâde ediyordu” sözleriyle aktardı.⁸⁷ 1903 yılında bahar sonunda başlayan yağışlar, önceki yılın kuraklığının devam edip kıtlık durumu oluşmasından endişe duyan

⁸¹ BOA. ŞD. 1662/8, H.05.08.1315 [30.12.1897]; BOA. MV. 94/21, H.09.08.1315 [03.01.1898]; BOA. BEO. 1065/79846, H.13.08.1315 [07.01.1898].

⁸² *Kastamonu*, no. 1397, H.16.03.1319 [03.07.1901], s. 2; *Kastamonu*, no. 1399, H.30.03.1319 [17.07.1901], s. 2.

⁸³ *Kastamonu*, no. 1405, H.18.05.1319 [01.09.1901], s. 3.

⁸⁴ *Kastamonu*, no. 1405, H.18.05.1319 [01.09.1901], s. 3.

⁸⁵ BOA. DH. MKT. 666/32, H.16.12.1320 [16.03.1903].

⁸⁶ *Kastamonu*, no. 1490, H.23.02.1321 [20.05.1903], s. 2; *Kastamonu*, no. 1493, H.14.03.1321 [10.06.1903], s. 2; *Kastamonu*, no. 1497, H.13.04.1321 [07.07.1903], s. 1; BOA. DH. MKT. 666/32, H.16.12.1320 [16.03.1903].

⁸⁷ *Kastamonu*, no. 1499, H.27.04.1321 [22.07.1903], s. 2.

bölge halkı tarafından başlangıçta sevinçle karşılandı.⁸⁸ Ancak Haziran ve Temmuz ayları boyunca devam eden yağışlar, vilayetin çeşitli yerlerinde yine su taşkınlarına neden oldu. Çankırı sancağına bağlı bazı köyler, Sinop sancağına bağlı Boyabat kazası, Kastamonu sancağına bağlı Daday kazası ve Bolu sancağına bağlı Zonguldak kazası ve Çarşamba nahiyesi taşkınlardan en çok zarar gören yerlerdi.⁸⁹ Bahçe ve tarlaların sel suları altında kalmasının yanı sıra bölgede etkisini gösteren şiddetli rüzgâr ve dolu nedeniyle mahsulâtın büyük bir kısmı yok oldu, köprüler yıkıldı ve yollar zarar gördü. Taşkın suları hayvan kayıplarını da beraberinde getirdi. Elli adet arı kovaniyla birlikte içlerinde at, eşek, koyun, keçi, inek, karasığır ve mandaların da olduğu çok sayıda hayvan sel sularına kapılarak hayatını kaybetti.⁹⁰ Kısacası 1903 yılındaki yağışlı havanın vilayet halkında yarattığı olumlu beklenti meydana gelen seller nedeniyle uzun sürmedi. Üstelik 1904 senesinde, sonuçları açısından 1902 yılı kuraklığından çok daha ciddi bir kuraklık vilayeti etkisi altına aldı.

Bartın, Cide, Boyabat, Taşköprü, Gökçeğaç, Bolu sancağına bağlı başta Düzce ve Hamidiye olmak üzere çeşitli kazalar ve İnebolu'ya bağlı Abana nahiyesi 1904 yılı kuraklığının en şiddetli şekilde hissedildiği yerleşimlerdi.⁹¹ Özellikle mısır yetiştirilen kazalarda neredeyse hiç mısır hasadı olmadı. Diğer zirâ ürünlerin de beklentinin çok altında elde edilmesi sonucunda yemeklik ve tohumluk ihtiyacı 1904 yılının Aralık ayında başladı. Sadarete yapılan ilk başvurularda, kazalarda ve köylerde ihtiyaç duyulan yiyecek miktarı ile bunu karşılamak için gerekli meblağ bildirildi. İletilen tutarın bir kısmı Sadaret tarafından fazla bulunarak yaklaşık üçte biri oranında nakdin Ziraat Bankası tarafından borçlanma yöntemiyle ödenebileceği bildirildi.⁹²

1905 yılının Ocak ayına gelindiğinde gereken yardımların ulaşmaması ya da gerekenden çok daha az yardımın borçlanma yoluyla yapılması sonucunda vilayetin bazı yerlerinde kıtlık ve buna bağlı olarak halkın başkaldırdığı olaylar yaşanmaya başlandı. Taşköprü kazası ve Gökçeğaç nahiyesindeki durum, Ocak sonunda neredeyse ölümlerle sonuçlanacak kadar vahimleşmişti. İnsanların açlık yüzünden feryat etmekte olduğu bildirilmekteydi.⁹³ Vilayetin farklı bölgelerinde de gidişat her geçen gün kötüleşiyordu. Cide'nin Yenice köyü muhtarı, valiliğe gönderdiği

⁸⁸ *Kastamonu*, no. 1493, H.14.03.1321 [10.06.1903], s. 2; *Kastamonu*, no. 1497, H.13.04.1321 [07.07.1903], s. 2.

⁸⁹ *Kastamonu*, no. 1494, H.21.03.1321 [17.06.1903], s. 1; *Kastamonu*, no. 1500, H.05.05.1321 [29.07.1903], s. 3; *Kastamonu*, no. 1499, H.27.04.1321 [22.07.1903], s. 2; *Kastamonu*, no. 1497, H.13.04.1321 [07.07.1903], s. 3.

⁹⁰ *Kastamonu*, no. 1494, H.21.03.1321 [17.06.1903], s. 1; *Kastamonu*, no. 1499, H.27.04.1321 [22.07.1903], s. 2; *Kastamonu*, no. 1500, H.05.05.1321 [29.07.1903], s. 3.

⁹¹ BOA. DH. MKT. 913/43, H.05.10.1322 [13.12.1904]. Toplamda 214 dokümandan oluşan bu belge 1904 kuraklığı sonucunda 1905'te Kastamonu vilayetinde meydana gelen kıtlıkla ilgili yerel idare ile İstanbul arasındaki yazışmaları içermektedir.

⁹² BOA. DH. MKT. 913/43, H.05.10.1322 [13.12.1904].

⁹³ BOA. DH. MKT. 913/43, H.05.10.1322 [13.12.1904].

telgrafta köy halkının açlığa dayanma sınırının sonunda olduğunu belirterek derhal yardım ulaştırılmazsa her an ölümlerin başlayabileceği uyarısını yaptı.⁹⁴ 2 Şubat 1905 tarihli Kastamonu'dan İstanbul'a gönderilen şifreli bir telgraf da muhtarın ifadelerini doğrulamaktaydı. Telgrafa göre Cide'nin özellikle yüksek kesimlerinde yaşayan ve hiçbir geçim kaynağı bulunmayan ahali, talaş, ağaç kabuğu ve mısır koçanı ile hayatta kalmaya çalışmakta ve binlercesi kasabaya hücum ederek mahallî hükümeti sürekli rahatsız etmekteydi.⁹⁵ Vilayet yetkililerine göre Cide'nin köylerindeki ihtiyacın karşılanması için merkez tarafından gönderilmesi öngörülen 100.000 kuruşun ancak üç katı kadar bir yardımın “*şimdilik idâre-i ma'îşeti*” sağlayabileceği ifade edilmişti.⁹⁶ 11 Şubat'ta Cide'den gönderilen şifreli telgrafta ise bölgede açlıktan ölümlerin başladığı ve yardıma muhtaç olan insanların çarşı ve pazarlarda toplandıkları, bu meselelerle alakadar memurların halkın tepkisinden dolayı evlerinden çıkamadıkları belirtilmekteydi.⁹⁷

1904 kuraklığını takip eden ve vilayetin bazı yerlerinde can kayıplarına neden olan 1905 kıtlığının yaraları henüz sarılmadan 1906 yılında Sinop ve Bolu sancaklarını etkileyen su taşkınları meydana geldi.⁹⁸ Sinop yolu üzerinde üç kâgir köprüünün zarar görmesine neden olan su taşkını, aynı zamanda bazı bölgelerde ulaşımın kesilmesine neden olacak şekilde yolları tahrip etti. Örneğin Düzce ile Adapazarı-İstanbul yolu ulaşımına kapandı.⁹⁹ Bolu Sancağına bağlı Hamidiye ile Zonguldak kazalarında ekinler zarar gördü ve can kaybı meydana geldi. Can kaybının ve maddî hasarın en fazla olduğu yer Zonguldak'tı. Sel suları sonucunda kazadaki tüm maden ocakları zarara uğradı, üretimde ve ihracatta kullanılan araçlar sele kapıldı, sahildeki fabrikalarda hasar meydana geldi ve yıkanmış durumdaki kömürün hepsi denize döküldü. Can kaybı, on dördü Kozlu'da su basan maden ocaklarında bulunan işçiler olmak üzere bir Fransız Kilisesi papazı, bir Kürt ve bir Rum kadın olmak üzere toplamda on yedi kişi olarak kayıtlara geçti.¹⁰⁰

Vilayette hayvan hırsızlığının artış gösterip kayıtlara daha sık yansıdığı dönemin birbirini takip eden kuraklık ve sel gibi doğal afetlerin aynı döneme denk gelmesi tesadüf değildi. Tüm bu gelişmelerin, vilayetin geçimlik tarıma ve hayvancılığa dayanan ekonomik yapısında sarsıcı etkileri oldu. Ayrıca on dokuzuncu yüzyıl sonunda Anadolu vilayetlerinin çoğunda olduğu gibi Kastamonu vilayetinde de tarım ve hayvancılıkta geleneksel yöntemler kullanılmaktaydı, bu nedenle vilayetin iktisadî koşulları bu tür ekolojik değişikliklere karşı daha kırılgan bir yapıya sahipti. Her kuraklık ve sel felaketi sonrası mahsulâtının bir kısmını

⁹⁴ BOA. BEO. 2486/186423, H.13.11.1322 [19.01.1905]

⁹⁵ BOA. DH. MKT. 913/43, H.05.10.1322 [13.12.1904].

⁹⁶ BOA. DH. MKT. 913/43, H.05.10.1322 [13.12.1904].

⁹⁷ BOA. DH. MKT. 913/43, H.05.10.1322 [13.12.1904].

⁹⁸ *Kastamonu*, no. 1643, H.05.04.1324 [27.06.1906], s. 1; *Kastamonu*, no. 1644, H.19.04.1324 [11.07.1906], s. 2.

⁹⁹ *Kastamonu*, no. 1643, H.05.04.1324 [27.06.1906], s. 1.

¹⁰⁰ *Kastamonu*, no. 1643 H.05.04.1324 [27.06.1906], s. 1.

kaybeden vilayette, tohumluk ve yemeklik zahire ihtiyacı doğmaktaydı. Bunun karşılanması için nakit ihtiyacının hibe şeklinde değil de arazi ipoteği ya da arazisi olmayanların kefalet-i müteselsile şeklinde köylülerin birbirine kefil olması yoluyla yapılması zaten oldukça yoksul olan halkı daha da büyük bir yoksulluğa ve çaresizliğe itmekteydi. Kısacası vilayette hayvan hırsızlığının artmış olmasını yalnızca insan unsuruyla açıklamak mümkün değildir. Vilayetin on dokuzuncu yüzyılın sonunda değişen demografik yapısıyla birlikte meydana gelen ekolojik olaylar ve ekonomik hayatın niteliğini belirleyen yapısal koşullar, vilayette hayvan hırsızlığı vakalarının artmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

Yıllara Yayılan Hayvan Hırsızlığının Analizi: “Lütfen ayıp buyrulmasın, bugünlerde ekseriyâ hâlimiz şu hırsızlık belâsından dilencilik etme derecesine gelmiştir.”¹⁰¹

1891 yılından itibaren hayvan hırsızlığı Kastamonu vilayetiyle İstanbul arasındaki yazışmaların ana konularından biri haline geldi. Hayvan hırsızlığının en yaygın olduğu yerlerin başında Bolu sancağı gelmekteydi.¹⁰² Bu sancağa bağlı olan Hamidiye, Gerede ve Düzce kazaları ile Çarşamba ve Mengen nahiyelerinde hırsızlık olayları sıkça yaşanmaktaydı.¹⁰³ Çankırı sancağında merkez kazaya bağlı Şabanözü nahiyesi ile Çerkeş kazası ve çevresi, Sinop sancağında ise Boyabat kazası hayvan hırsızlığının görüldüğü diğer yerleşimlerdi.¹⁰⁴ 1891 yılının Ekim ayında Bolu sancağının Abaza ve Çerkez muhacirlerin yerleştirildiği bölgelerinde hayvan hırsızlığının önlenmesi için bir takım tedbirlerin alınması gerektiğine dair Kastamonu vilayetiyle Dâhiliye Nezareti arasında başlayan yazışmalar, 1892 yılının Mayıs ayına kadar devam etti.¹⁰⁵ Bu yazışmalar, özellikle köylülerin birbirlerine herhangi bir hırsızlık ve şekavet olayına karışmayacaklarına dair kefil olmalarına dayanan kefalet-i müteselsile yönteminin acilen hayata geçirilmesini öneren ve bu sürecin diğer bazı önlemlerle birlikte nasıl işleyeceğini anlatan detaylı bir tarifnamede içermekteydi.

Aslına bakılırsa bu tarifnameden önce de hayvan hırsızlığının engellenmesi için vilayete iletilmiş bir ilanname mevcuttu. 1 Ocak 1884 tarihinde Kastamonu vilayetiyle birlikte Ankara ve Hüdavendigâr vilayetlerine de gönderilen metnin söz konusu yerlere gönderilmesinin temel nedeni, İzmit mutasarrıflığının hayvan

¹⁰¹ “Lütfen te’ayyüb buyrulmasın, bugünlerde ekseriyâ hâlimiz şu sirkat beliyyesinden tese’ül derecesine gelmiştir” (BOA. ŞD. 1666/18, H.26.07.1319 [08.11.1901]).

¹⁰² BOA. ŞD. 1655/3, H.23.11.1309 [19.06.1892]; BOA. İrade. Hususi (bundan sonra İ. HUS.), 44/137, H.27.07.1313 [13.01.1896]; BOA. BEO. 728/54595, H.28.07.1313 [14.01.1896].

¹⁰³ BOA. DH. MKT. 2189/21, H.01.12.1316 [12.04.1899]; BOA. DH. MKT. 2446/3, H.28.09.1318 [19.01.1901]; BOA. ŞD. 1666/18, H.26.07.1319 [08.11.1901]; BOA. DH. MKT. 724/50, H.19.03.1321 [15.06.1903]; BOA. DH. MKT. 2533/117, H.05.06.1319 [19.09.1901].

¹⁰⁴ BOA. DH. MKT. 2533/117, H.05.06.1319 [19.09.1901]; *Kastamonu*, no. 1402, H.22.04.1319 [08.08.1901], s. 4; *Kastamonu*, no. 1407, H.28.05.1319 [11.09.1901], s. 4; *Kastamonu*, no. 1416, H.02.08.1319 [13.11.1901], s. 4; BOA. DH. MKT. 2247/8, H.09.09.1317 [15.09.1899].

¹⁰⁵ BOA. ŞD. 1655/3, H.23.11.1309 [19.06.1892].

hırsızlığı ve tezkeresiz silah taşıyanlarla mücadele etmek için yürürlüğe koyduğu bu ilannameye aykırı davrananların İzmit'te değil çevre vilayetlerde ikamet ettiklerini ve bahsi geçen uygulamalardan haberdar olmadıklarına dair beyanlarıydı.¹⁰⁶ Aslında İzmit mutasarrıflığından çevre vilayetlere de gönderilen bu düzenlemeler, tüm ülkede hayvan hırsızlığının engellenmesi için uygulanmak üzere düzenlenmiş bir ilanname varken hazırlanmıştı.¹⁰⁷ Genel ilannameye göre çok daha detaylı ve ağır cezalar içeren İzmit mutasarrıflığının ilannamesi, vilayete gönderildiğinde, hayvan hırsızlığı Kastamonu'da henüz sıklıkla karşılaşılan bir suç değildi. Ancak bir süre sonra hırsızlık vakaları artınca söz konusu düzenlemelerin Kastamonu'da da uygulanmaya başlandığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁸ 1895 yılında Kastamonu'dan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, İzmit'ten yaklaşık on bir yıl önce iletilmiş olan metindeki nakit ve hapis cezalarının hükmü ve icrasının adli mercilere mi yoksa mahallî mülkî idareye mi ait olduğu sorulmuştu.¹⁰⁹ Bu noktada iki ayrı ama birbirleriyle bağlantılı tuhaflık söz konusuydu. İlki, aradan geçen uzun yıllara rağmen cezaların hükmü ve icrası konusunda hangi mercilerin ne şekilde sorumluluk taşıdıklarının net olmayıştı. İkincisi ise vilayette hayvan hırsızlığının engellenmesi için temel alınan hukukî metnin ne olduğunun belirsizliğiydi. 15 Kasım 1888 tarihinde bu konuyla ilgili tüm Osmanlı ülkesinde uygulanmak üzere yeni bir nizamname yürürlüğe konmuştu ve bu metnin on beşinci maddesinde açıkça şu ifade geçmekteydi: “*Hayvân sirkatinin men'i hakkında şimdiye kadar idâreten ittihâz edilmiş olan mukarrerât ile düstûrun birinci cildinde ve 742. sayfasında münderic i'lânnâmenin hükmü işbu nizâmname ile müfessihdir.*”¹¹⁰ Kısacası 1888 yılının sonunda yeni nizamnamenin ilanı ile birlikte hem yerel idareler tarafından hazırlanmış olan yasal düzenlemeler hem de eski ilanname lağvedilmiş oldu. Bu gelişmeden yedi sene sonra Kastamonu'da hâlâ yerel bir yönetim tarafından hazırlanmış olan kanun metninin uygulanıyor olması ve uygulayıcı mercilerin belirsizliği, bu suçla ilgili yerleşmiş bir teamülün henüz oluşmadığı fikrini uyandırmaktadır. Bu durum şüphesiz ki hayvan hırsızlığı vakalarının yıllar içinde artarak devam etmesinde pay sahibiydi.

11 Temmuz 1900 tarihinde Gerede kazası kaymakamı tarafından hazırlanan raporda, büyük bir kısmı farklı köylerden olmak üzere seksen iki hayvan hırsızının isimleri verildikten sonra bu kişilerin zaman zaman yakalanıp tekrar salıverildikleri ve çaldıkları beygir, davar, sığır gibi hayvanların tespit edilemeyip sahiplerine iadesi yapılmadığı için mevcut kanunun uygulanmasının herhangi bir caydırıcılığının

¹⁰⁶ BOA. ŞD. 1659/9, H.06.03.1313 [27.08.1895].

¹⁰⁷ “Karasığır, manda ve merkebe ve hergele nev'inden olan hayvânâtın hırsızlıktan men'i için bu def'a ittihâz ve icrâsına karar virilen usûle dâ'ir i'lânnâmedir”, *Düstûr*, I/1, Dersaadet 1289 [1873], s. 742-43.

¹⁰⁸ BOA. ŞD. 1659/9, H.06.03.1313 [27.08.1895].

¹⁰⁹ BOA. ŞD. 1659/9, H.06.03.1313 [27.08.1895].

¹¹⁰ BOA. DH. MKT. 1606/15, H.15.07.1306 [17.03.1889].

olmadığı ifade edilmekteydi.¹¹¹ Üstelik hayvanların bir kısmı hırsızlar tarafından itlaf edilmekteydi ve bu nedenle sahiplerine iade ihtimalleri de ortadan kalkmaktaydı. Rapora göre cezaların caydırıcı olmamasının her geçen gün yeni hırsızlık vakalarının yaşanmasında payı vardı. Çünkü mevcut hırsızların yeterince ağır şekilde cezalandırılmaması, hırsızlığa meyilli kişilere örnek teşkil ediyordu. Hırsızlığın bu şekilde artmış olmasının köylüler üzerindeki yıkıcı etkisine de raporda yer verilmişti. Bu anlatıya göre bölge halkı gerek ziraatın faal olduğu dönemlerde gerekse yılın diğer zamanlarında çift ve çubuklarına mahsus hayvanları başta olmak üzere diğer tüm hayvanlarının çalınmasından o kadar zor durumdaydı ki çiftçilik yapamayacak, evlerinin ihtiyaçlarını karşılayamayacak ve neredeyse dilencilik yapacak duruma gelmişlerdi. Ayrıca sürekli hayvanları çalınan köylülerin bir kısmı başka yerlere göç etme planları da yapmaktaydı.¹¹²

1901 yılında bir teftiş heyetinin bölgedeki durumla ilgili hazırladığı bir başka rapor da vilayet halkının güçsüzlük ve çaresizlik içinde olmasının temel nedenlerinden birinin, çift ve pul hayvanlarının çalınması olduğuna işaret ediyordu.¹¹³ Hayvanların özellikle yaylaklarda bulunduğu dönemlerde Çerkezlerden oluşan ikişerli-üçerli gruplar tarafından çalındığı belirtilmişti. Gün geçtikçe artan bu tür vakaların engellenmesi için gerekli hukukî düzenlemelerin yapılıp emirlerin verilerek uzman jandarmalardan oluşan seyyar müfrezelerin bu dönemlerde yaylaklarda dolaşarak hırsızları canlı ya da ölü olarak ele geçirmelerinin sağlanması önerilmekteydi.¹¹⁴

Hayvan hırsızlığında münferit vakalardaki artış kadar bölge halkını yıldırان şey, düzenli bir şekilde bu suçu işleyen, bir türlü yakalanamayan ve hakkında herhangi bir hukukî işlem başlatılmayan hırsızların varlığıydı. Bu isimlerden biri üç yılı aşkın bir süre boyunca yazışmalara konu olan Yanık Mehmet idi.¹¹⁵ Gerede kazasının Çığa nahiyesinin Kındıra köyünden olan bu kişi, sürekli hayvan hırsızlığı yaparak halkı zarara uğrattığı ve asayışı bozduğu halde yerel yönetimce hakkında hiçbir inceleme ve takibat yapılmamaktaydı. Bu konudaki ilk şikâyet Hüseyin Avni isimli kişiyle birlikte bir grup bölge sakini tarafından Dâhiliye Nezaretine iletilince, nezaret hem Yanık Mehmet hem de onu koruyanlar hakkında kanunî işlem uygulanması konusunda Kastamonu vilayeti yetkililerine bir tahrirat gönderdi.¹¹⁶ Üç ay sonra neredeyse aynı ifadelerle hâlâ bir şey yapılmadığına dair verilen arzuhalde

¹¹¹ BOA. ŞD. 1666/18, H.26.07.1319 [08.11.1901].

¹¹² BOA. ŞD. 1666/18, H.26.07.1319 [08.11.1901].

¹¹³ BOA. DH. MKT. 2533/117, H.05.06.1319 [19.09.1901].

¹¹⁴ BOA. DH. MKT. 2533/117, H.05.06.1319 [19.09.1901]; BOA. DH. MKT. 2562/55, H. 17.08.1319 [29.11.1901].

¹¹⁵ Yanık Mehmet'ten başka düzenli olarak hayvan hırsızlığı yapanlar da vardı. Arşiv kayıtlarında izine rastlanamayan, ancak yakalandığı zaman bir müjde olarak vilayet gazetesindeki haberlerde yerini alan bir diğer "meşhûr" hayvan hırsız Manuk Kemal'di. *Kastamonu*, no. 1417, H.09.08.1319 [20.11.1901], s. 2.

¹¹⁶ BOA. DH. MKT. 2094/85, H.05.04.1316 [23.08.1898]. Belgelerde Çığa olarak anılan nahiye Eskiçağa olarak da adlandırılmaktadır (Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara 2006, s. 610).

Yanık Mehmet'in civar köy muhtarlarını da hayvan hırsızlığında kullandığı belirtilmekteydi.¹¹⁷ Bir yıl sonraya ait başka bir dilekçede ise kardeşi Mustafa ve muhtar Seyyit Ahmet Ağa'nın isimleri de yer almaktaydı. Hırsızlık yaptıkları alenen bilinen bu kişiler hakkında art arda iletilen şikâyetlere rağmen hiçbir hukukî işlem yapılmıyor olması 1899 yılında hayvan hırsızlığı vakalarından fazlasıyla etkilenmiş olan Gökçesu nahiyesine bağlı köylerde yaşayanları isyan etme noktasına getirmişti.¹¹⁸

İlk şikâyetleri takip eden senelerde Yanık Mehmet'in hem işbirlikçileri artmış hem de suç skalası genişlemişti. Hayvan hırsızlığının yanı sıra gasp, ırza tasallut [ırza geçme] ve kundaklama gibi suçları da kayıtlara geçen Yanık Mehmet'in kardeşi Mustafa dışında avanesinden de bahsedilmekteydi.¹¹⁹ Öyle görünüyor ki Yanık Mehmet'in faaliyetleri sıradan hırsızlık vakaları olmaktan çıkmış, bölge halkının çeşitli kesimlerini etkileyen eşkıyalık faaliyetlerine dönüşmüştü. Yaşanan olumsuzlukların bir an evvel sona erdirilmesini talep eden dilekçelerden biri de aşçı esnafından gelmişti.¹²⁰ Bir diğer şikâyet ise Süvari Dördüncü Alay'ın Dördüncü Bölüğünden Bolulu Yusuf'a aitti. Kayıtlara yansıyan bu son arzuhale göre Yanık Mehmet tarafından Yusuf'un iki ineği öldürülmüş, samanlığı yakılmış ve dağa kaldırılmak üzere halası Ayşe'nin evi geceleyin basılmıştı.¹²¹ 1901 yılının sonlarına doğru yapılan bu başvurudan sonra Yanık Mehmet'le ilgili herhangi belgeye rastlanmamaktadır. Belki de orduda görev yapan Bolulu Yusuf'un kumandanlığa ve oradan da Yıldız Sarayı'na kadar ulaşabilen bu talebi Yanık Mehmet'in yakalanmasıyla sonuçlanmıştı. Olaylar böyle gelişmiş olsa bile Yanık Mehmet'in belgelerde görünürlüğüne yitirmesi pekâlâ Kastamonu vilayetinde hayvan hırsızlığının sona erdiği anlamına gelmiyordu.

Yerel yönetim, hayvan hırsızlığının önüne geçilmesi hususunda 1888 tarihinden itibaren yürürlükte olan nizamnamenin ve bu suça ilişkin Ceza Kanunu maddesinin yetersiz olduğu kanaatindeydi.¹²² Mevcut nizamname, her hayvana cinsi, yaşı, temel özellikleri ve kime ait olduğuna dair bir tezkere düzenlenmesini şart koşmaktaydı.¹²³ Sahip olunan her hayvan için hazırlanacak olan ve hayvan sahiplerinin alım-satımlarda kullanacakları bu tezkerelerin hayvan hırsızlığını ortadan kaldıracığı öngörülmüyordu. Tezkeresi olmayan hayvanların sahiplerine ve alım-satımlarda ya da kesimlerde tezkeresiz hayvanların tespit edilmesi durumunda ilgili kişilere para cezası verileceği belirtilmekteydi. Para cezasını ödeyemeyecek

¹¹⁷ BOA. DH. MKT. 2139/15, H.10.07.1316 [24.11.1898].

¹¹⁸ BOA. DH. MKT. 2274/94, H.19.07.1317 [23.11.1899]. Ayrıca bu belgede, Yanık Mehmet'in yakalanıp bir zabıta eşliğinde Bolu'ya götürülürken firar ettiği de belirtilmektedir.

¹¹⁹ BOA. BEO. 1407/105460, H.21.07.1317 [25.11.1899].

¹²⁰ BOA. DH. MKT. 2280/107, H.02.08.1317 [06.12.1899].

¹²¹ BOA. İ. HUS. 91/97, H.18.08.1319 [30.11.1901].

¹²² BOA. ŞD. 1666/18, H.26.07.1319 [08.11.1901].

¹²³ BOA. DH. MKT. 1606/15, H.15.07.1306 [17.03.1889].

durumdakilere de bir günden bir haftaya kadar hapis cezası verilecekti.¹²⁴ Aslında nizamnamenin içeriği doğrudan hayvan hırsızlığı yapanlarla ilgili değildi. Yalnızca bu suçun önüne geçmek için her hayvanın kayıt altına alınmasını sağlayarak ve hayvanını kayıt altına almayanları ya da kayıt edilmemiş hayvanlar üzerinde işlem yapanları “olağan şüpheli” kategorisine sokarak bir tür önleyici polislik pratiğine işaret etmekteydi. Hayvan hırsızlığı olduğu kesinleşen kişilere ise 1858 Ceza Kanunnamesi’nin 224. maddesi uyarınca bir aydan bir yıla kadar hapis cezası verilmekteydi.¹²⁵

Bolu sancağı mutasarrıfı ve Gerede kazası kaymakamına göre hayvan hırsızlığıyla ilgili kanun hükmü ibret olacak derecede etkili değildi. Ayrıca tutuklama ve hapis muamelesi de güçlükle ve gecikmeli gerçekleşmekteydi. Yerel yöneticiler, bölgede hayvan hırsızlığının günden güne artmasını bu iki nedene bağlamaktaydı.¹²⁶ Kaymakam, suçluların yeterince ağır ya da hiçbir şekilde cezalandırılmadıkları için aynı yerde yaşamaya devam ettikleri sürece alışkanlık haline getirdikleri bu suçu işlemeye devam ettikleri kanısındaydı. Bu durumu değiştirmenin tek yolunun ise hırsızların başka bölgelere sürgün edilmesi olduğunu düşünmekteydi. Fakat Bâb-ı Âlî’den izin verilmedikçe yerel hükümet tarafından herhangi bir cezanın uygulanması mümkün değildi. Gerede kaymakamı ve Bolu sancağı mutasarrıfı, bu tür meselelerde idareten ceza verebilmeleri için yerel yönetimlerin yetkili kılınmasını talep etmekteydi.¹²⁷ Şûrâ-yı Devlet bu isteği, suçun ve cezanın tespitinin adliyenin yetki alanında olduğu gerekçesiyle reddetti. Vilayete gönderilmek üzere hazırlanan yazıda mülkî idarenin görevi, suçun meydana gelme koşullarını ortadan kaldırmak ve eğer suç meydana gelirse hırsızları hemen tutuklayıp mahkemelere sevk etmek şeklinde tasrih edildi.¹²⁸ Merkezî yönetim, mahallî idarenin yetki alanını belirleyerek bir taraftan da hak ihlallerinin önüne geçmeye çalışmaktaydı. Bir yıl kadar sonra Bâb-ı Âlî’den Kastamonu’ya gönderilen yeni bir yazışma bu çıkarımı doğrular nitelikteydi. Yazışmaya göre vilayetteki mülkî idare tarafından hayvan hırsızlığıyla ilgili alınan tedbirler, kimi zaman suçsuz kimseleri kendilerinden sadece şüphe duyulduğu için mağdur etmekte ve zarara uğratmaktaydı. Bu tutumun hem adalete aykırı olduğu hem de asıl sorunu çözmeyi zorlaştırdığı yerel hükümete hatırlatılıyordu.¹²⁹ Yazışmadan anlaşıldığı kadarıyla yerel hükümet, hayvan hırsızlığını engellemek için planladığı tedbirlerin en azından bir bölümünü yürürlüğe koyup bölge halkının bir kısmının mağduriyetine neden olmuştu. 1901

¹²⁴ BOA. DH. MKT. 1606/15, H.15.07.1306 [17.03.1889].

¹²⁵ “Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnudur”, *Düstûr*, I/1, Dersaadet 1289 [1873], s. 586. 1858 Ceza Kanunnamesinin transkripsiyon metni için bkz. Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır 1986, s. 834-877.

¹²⁶ BOA. ŞD. 1666/18, H.26.07.1319 [08.11.1901].

¹²⁷ BOA. ŞD. 1666/18, H.26.07.1319 [08.11.1901].

¹²⁸ BOA. BEO. 1747/130967, H.08.08.1319 [20.11.1901].

¹²⁹ BOA. BEO. 1909/143167, H.22.05.1320 [27.08.1902].

yılı sonunda vilayetten gönderilen teftiş raporu yerel idare tarafından önerilen uygulamaların radikalliği hakkında fikir vermekteydi.

Teftiş raporunda, öncelikle köylülerin kefalet-i müteselsile ile hayvan hırsızlığına karışmadıklarına dair birbirlerine kefil olmaları ve kefil olunmayanların da bu suçu işleyenlerden olabileceği ihtimaliyle vilayet dışına sürülmeleri önerilmekteydi.¹³⁰ Bu işlemde sonra söz konusu köylerde hayvan hırsızlığı ya da itlafı olursa, köy halkı ya bu suçu işleyeni yetkililere bildirecek veyahut hayvanın bedelini toplu olarak ödeyecekti. Çalınan ya da öldürülen hayvan için önerilen bu toplu cezalandırma yöntemi, 1858 Ceza Kanunnamesi'nde yer almadığı gibi İslam Hukuku açısından da oldukça istisnaî bir uygulamaydı. İslam Hukuku'nda *kasâme* adı verilen bu kolektif cezalandırma şekli, yalnızca faili meçhul cinayet davalarında hükmedilen bir cezaydı.¹³¹ Hayvan hırsızlığı ya da itlafı durumunda kolektif bir şekilde köy halkının cezalandırılması, raporda da belirtildiği gibi köylüleri bu tür suçlara göz yummayacak şekilde baskı altında tutmayı hedeflemekteydi.¹³² Eğer suçun faili belliyse ve köylüler tarafından yetkililere bildirilirse hayvan, hırsızın elinden alınacak ve sahibine verilecekti, hırsız ise mahkemeye sevk edilecekti. Eğer hayvan öldürülmüşse, hırsız bedelini ödeyecek, ama bununla birlikte en az bir yıl olmak şartıyla hapsedilecekti. Yerel idare tarafından önerilen bu uygulama da oldukça radikaldi. Çünkü bu hapis cezasının, temyize götürülemeyecek, yani herhangi bir mahkeme tarafından bozulamayacak nihai bir karar olarak idare meclisi tarafından uygulamaya konulması planlanmaktaydı.¹³³

Bu önerilerin bazıları, örneğin şüphelilerin herhangi bir mahkeme kararı olmadan mülkî idare tarafından başka yerlere sürgün edilmesi, merkezi yönetimin izni olmadığı için büyük ihtimalle hayata geçirilemedi. Köylülerin kolektif şekilde cezalandırılması da herhangi bir hukukî dayanağı olmadığından uygulanması olası görülmeyen bir tedbirdi. Ancak teftiş raporunun başında belirtilen kefalet-i müteselsile yönteminin gerçekleştirildiği düşünülebilir. Çünkü köylülerin birbirlerine hırsızlık yapmayacaklarına dair kefil olmaları önerisi zaten 1892'de İstanbul'dan vilayete iletilen tarifnamede yer almaktaydı.¹³⁴ Kefalet-i müteselsile

¹³⁰ BOA. DH. MKT. 2533/117, H. 05.06.1319 [19.09.1901].

¹³¹ Bir mahallede ya da köyde faili bilinmeyen bir cinayet işlenirse o yerde yaşayan elli erkek bu cinayeti önleyemedikleri ve katili görmedikleri için kamu huzurunu bozmanın bedeli olarak diyet öderler. *Kasâme* olarak adlandırılan bu ceza, İslam Hukukunda gerçek anlamdaki tek kolektif cezadır. İslam Hukukunda *kasâme* dışındaki neredeyse tüm cezalar kişileştirilmiş cezalardır, yani suçu işleyen kişi cezasından da sorumludur. Modern hukukta ise kolektif cezanın hiçbir yeri yoktur (Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 2008, s. 95). İslam Ceza Hukukunda *kasâme* uygulamasının detayları için bkz. (Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s. 906-910). Osmanlı İmparatorluğunda *kasâme* cezası İslam Hukukunda belirlenen çerçevede uygulanmıştır (Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tablilleri, Birinci Kitap: Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Kanunnameleri*, İstanbul 1990, s. 122).

¹³² BOA. DH. MKT. 2533/117, H. 05.06.1319 [19.09.1901].

¹³³ BOA. DH. MKT. 2533/117, H. 05.06.1319 [19.09.1901].

¹³⁴ BOA. ŞD. 1655/3, H.23.11.1309 [19.06.1892].

sonucunda kendilerine kefil olunmayan kişiler doğrudan başka yerlere sürgün edilmemiş olsalar da şüpheli durumuna düştükleri için meydana gelen hırsızlık vakalarında büyük olasılıkla fail olarak akla ilk gelen kişilerdi. Bu uygulama bir taraftan kimi haksızlıklara yol açarken¹³⁵ diğer taraftan hırsızlık vakalarının önüne de geçemedi.

Aslında hayvan hırsızlığının engellenmesi için yerel hükümet ve merkezî idare farklı görüşlere sahipti. Özellikle vakaların çok yüksek olduğu Bolu sancağındaki yerel yöneticiler kendi yetki alanlarını genişletip daha sert cezaların uygulanmasını istiyorlardı.¹³⁶ Merkezî idare ise cezaların ağırlaştırılmasından ziyade hayvan hırsızlarında, kanunî işleme tabi tutulacakları ve bundan kurtulamayacakları fikrinin yerleştirilmesinin daha etkili olacağını düşünmekteydi.¹³⁷ Ayrıca hayvan hırsızlığının yoğun olduğu bölgelerde daimî jandarma müfrezelerinin bulundurulmasının, tüm güvenlik güçlerinin hayvan hırsızlarının takibini büyük bir özenle yapmasının ve suçu tespit edilenlerin de hemen nizamiye mahkemelerine teslim edilmelerinin suçun engellenmesinde etkili olacağını öne sürmekteydi.¹³⁸ Merkezî idarenin bu önerileri, Kastamonu vilayetinde hayvan hırsızlarının takibi, tespiti ve haklarında kanunî işlem başlatılması hususlarında bir takım eksiklikler olduğunu düşündürmekteydi. Nitekim Hamidiye ve Boyabat kazalarından gelen şikâyetler bu tespiti doğrular nitelikteydi.

Hamidiye kazası esnafı, hayvan hırsızlığından mustarip olan bölge halkı adına bu sorunun çözülmesi için suçun failleri hakkında henüz yürütülmeyen tahkikatın adaletin sağlanabilmesi için ivedilikle başlatılması gerektiğini bildirmişlerdi.¹³⁹ Bu talebin yeterince ciddiye alınmadığı dört yıl sonra gelen şikâyetlerden anlaşılmaktaydı. Hamidiye kazasına bağlı Çarşamba nahiyesinde çiftçileri hayvansız bırakacak derecede hırsızlık vakaları artmıştı. Gelen şikâyetlere göre, artışın temel nedeni hayvan hırsızlarının nahiyeye müdürü tarafından korunmasıydı. Nahiyeye müdürü rüşvet karşılığında, suçu alenen ortada olan kişiler hakkında kanunî herhangi bir işlem yapmamaktaydı.¹⁴⁰ Boyabat kazasında da hayvan hırsızlığı âdet haline gelmişti. Hayvanı çalınanlar ve şahitlik yapabilecekler tehdit edildikleri için mahkemeye başvuramamaktaydılar. Söz konusu tehditlerin yan ısıra “*kâ’imakâm-ı kazâ ile meclis-i idâre ve mehâkim a’zâsının iktidârsızlıkları*” da hırsızlar hakkında hukukî işlem başlatılmasını engellemekteydi.¹⁴¹ Oysa bu belgeye göre hayvan hırsızlarının kim oldukları belliydi. Hırsızların isimlerini içeren bir defter bu kişilerin bir an önce yakalanıp cezalandırılmalarını isteyen dilekçelerle

¹³⁵ BOA. BEO. 1909/143167, H.22.05.1320 [27.08.1902].

¹³⁶ BOA. ŞD. 1666/18, H.26.07.1319 [08.11.1901]; BOA. DH. MKT. 2533/117, H. 05.06.1319 [19.09.1901].

¹³⁷ BOA. DH. MKT. 578/28, H.08.06.1320 [12.09.1902].

¹³⁸ BOA. DH. MKT. 578/28, H.08.06.1320 [12.09.1902].

¹³⁹ BOA. DH. MKT. 2189/21, H.01.12.1316 [12.04.1899].

¹⁴⁰ BOA. DH. MKT. 724/50, H.19.03.1321 [15.06.1903].

¹⁴¹ BOA. DH. MKT. 2247/8, H.09.09.1317 [15.09.1899].

birlikte Boyabat halkı adına imam ve muhtarlar tarafından vilayet merkezine sunulmuştu. Ancak bu başvuru sonucunda vilayet polisi tarafından herhangi bir işlem başlatılmamıştı.¹⁴² Kısacası vilayetin çeşitli yerlerinde yerel meclis üyeleri ve devlet görevlileri halkın isteklerine duyarsız kalmakta, halkın gündelik hayatını son derece olumsuz yönde etkileyen ve kanunî yollardan çözülmesi gereken bir meselede çözüm bulmak yerine neredeyse suçluları koruyan bir tavır sergilemekteydiler.

Kastamonu vilayetinde yerel yöneticilerle halkı zor durumda bırakan kişilerin iş birliği içerisinde olduğu tek mesele hayvan hırsızlığı değildi. Cide ve Hoşalay¹⁴³ kazalarındaki yerel yöneticiler, halkın şikâyet arzularına olumlu yanıt vermedikleri gibi şikâyete konu olan mültezimlerin halka şiddet ve işkence uygulamak suretiyle üç dört kat fazla topladıkları aşar vergisine hem göz yummakta hem de bu haksız kazancı mültezimlerle paylaşmaktaydılar.¹⁴⁴ Yerel yöneticilerin halkın sorunlarıyla ilgilenmek yerine kazanç elde etmek için bölgedeki çeşitli çıkar gruplarıyla ve kimi zaman suçlularla birlikte hareket etmelerinin altında on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında memurların az miktarda ve bazen düzensiz olarak maaş almaları gerçeği yatmaktaydı. Kısacası devletten yeterli maaş alamayan devlet memurları, geçim kaynaklarını bir bakıma illegal yollardan sağlamak zorunda kalmışlardı.¹⁴⁵ O halde Kastamonu'da hayvan hırsızlığı vakalarındaki artışın önemli bir nedeni bazı yerel yöneticiler ve mahkeme azalarının bu suçla ilgili gerekli önlemleri almaması ve hukukî işlemleri başlatmamasıydı. Mevcut verilere göre, artışın diğer önemli bir nedeni ise suçları ve haklarındaki hükümler kesinleştiği halde hırsızların yakalanamıyor olmasıydı.¹⁴⁶

1906 yılında Kastamonu vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen tahriratta, çoğunluğu hayvan hırsızları olmak üzere 9.000 kişinin ceza hükmü kesinleştiği halde yakalanamadığından bahsedilmekteydi. Alınan önlemler sayesinde Mayıs sonuna kadar suçluların yaklaşık 2.300'ü yakalanabilmişti.¹⁴⁷ Her ne kadar suçluların bir kısmı yakalanmış olsa da neredeyse %75'inin serbest olması, vilayette başta hayvan hırsızlığı olmak üzere çeşitli suçların tekerrürüne neden olmaktaydı. Vilayet gazetesinde de hayvan hırsızlığı suçu sabit olan, ancak ele geçirilemeyen hırsızlarla ilgili özellikle Çankırı sancağı Bidayet Mahkemesi kararları yer

¹⁴² BOA. DH. MKT. 2247/8, H.09.09.1317 [15.09.1899].

¹⁴³ Hoşalay kazasının günümüzdeki ismi Doğanıyurt'tur.

¹⁴⁴ Fahri Maden, *Kastamonu'da Eşkıyalık*, İstanbul 2018, s. 70-71. Devlet görevlileriyle suçlular arasında kurulan ilişkinin bir diğer örneği vilayet gazetesine yansımıştı. Meşhur şaki Tepedönüm Mustafa, Mülazım Muhacir Beyle zabita memuru vekili kâtip Hasan Efendi tarafından gizlenmiş, sonunda Uzun Mustafa köyünde müdürün oğlu İzzet'in evinde yakalanmıştı (*Kastamonu*, no. 1422, H.14.09.1319 [25.12.1901], s. 2).

¹⁴⁵ Maden, *Kastamonu'da Eşkıyalık*, s. 147.

¹⁴⁶ BOA. Dâhiliye Muamelat (bundan sonra DH. TMIK. M.), 224/83, H.28.04.1324 [21.06.1906].

¹⁴⁷ BOA. DH. TMIK. M. 224/83, H.28.04.1324 [21.06.1906].

almaktaydı.¹⁴⁸ Mevcut mahkeme kararlarına rağmen çeşitli suçlardan hüküm giymiş kişilerin yakalanamamasının temel nedeni, vilayetin genişliğine nazaran bölgede görev yapan oldukça az sayıda güvenlik gücünün bulunmasıydı.

Bu sorunu açıkça dillendiren 1880 tarihli layihada, devlet görevlilerinin maaşları düşürüldüğü için vilayetteki zabıta memurlarının sayısında kayda değer bir azalma yaşandığı ve hâlihazırda görev yapan güvenlik güçlerinin de asayişin sağlanmasında yetersiz kaldığı aktarılmaktaydı.¹⁴⁹ Vilayet Jandarma Alayı mevcudunun arttırılması bu rapor aracılığıyla talep edilmişti, ancak söz konusu artışın aradan geçen on yıllar içerisinde gerçekleştirilemediği 1906 yılında vilayetten Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir şifrede verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.¹⁵⁰ Şifreye göre Sinop sancağının sahil kesiminde bulunan az sayıdaki jandarma ve zabıta, hayvan hırsızlığını ve tütün kaçakçılığını engelleyememekteydi. Bu sorun, vilayetin herhangi bir yerinden buraya jandarma ve zabıta nakliyle çözülebilecek gibi de görünmemekteydi. Çünkü vilayetin her yeri güvenlik kuvvetleri açısından benzer durumdaydı. Belgeye göre örneğin vilayet merkez kazasındaki zabıta kuvvetleri beş süvari ve on yedi piyade neferinden ibaretti. Bu kadar az sayıdaki güvenlik görevlisi, yalnızca o bölgedeki yedi yüz küsur suçluyla ilgilenmek zorundaydı.¹⁵¹ Çankırı sancağındaki durum ise daha vahimdi. Bölgeye giden sekiz silahlı kaçakçı ellerindeki tütünü hiçbir zorluk yaşamadan sattıkları gibi halkın on iki adet kırağını da alarak bölgeden rahatlıkla uzaklaşmışlardı. Bölgede bu suçluları yakalamak üzere yalnızca bir süvari ve bir jandarma zabıtası olduğundan tütün kolcularından bir kısmı silahsız olarak bu kaçakçıların takibi için görevlendirilmişlerdi. Yine Çankırı sancağının Ovacık köyüne inen silahlı yedi eşkiya, on iki yaşındaki bir kız çocuğunu dağa kaldırmış ve bunları yakalamak için yalnızca iki süvari görevlendirilebilmişti.¹⁵² Verilen bilgiye göre bu tür suçların engellenmesi için vilayetin her yerinde daha fazla sayıda zabıta kuvveti bulunması gerekmektedir. Oysa sahildeki iskelelerin on yedisinde polis, jandarma ve hükümet memuru namına hiç kimse bulunmadığı için buralardan başta tütün olmak üzere her türlü kaçakçılık rahatlıkla yapılabilmekteydi.¹⁵³

Vilayetle İstanbul arasındaki bu tür yazışmalar Kastamonu vilayetinde güvenliğin sağlanması konusunda bazı adımların atılmasını sağlamış olmalı; çünkü 1907 yılı sonrasında en azından bu araştırmanın konusu olan hayvan hırsızlığına dair çok az sayıda belge bulunmaktadır. 1891-1907 yılları arasındaki bürokratik haberleşme trafiği, özellikle 1895-1902 yıllarında iyiden iyeye yoğunlaşan hayvan

¹⁴⁸ *Kastamonu*, no. 1396, H.10.03.1319 [26.06.1901], s. 2; *Kastamonu*, no. 1402, H.22.04.1319 [08.08.1901], s. 4; *Kastamonu*, no. 1407, H.28.05.1319 [11.09.1901], s. 4; *Kastamonu*, no. 1416, H.02.08.1319 [13.11.1901], s. 4.

¹⁴⁹ Aktaş, “18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti”, s. 232.

¹⁵⁰ BOA. Dâhiliye Şifre Kalemi (bundan sonra DH. ŞFR.), 376/19, R.05.12.1322 [18.02.1907].

¹⁵¹ BOA. DH. ŞFR. 376/19, R.05.12.1322 [18.02.1907].

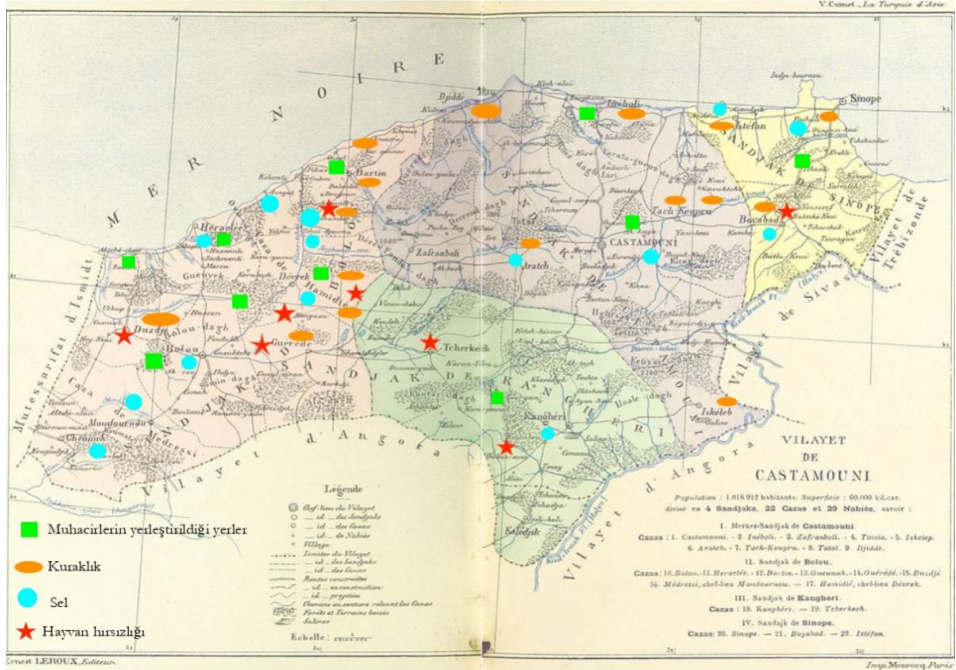
¹⁵² BOA. DH. ŞFR. 376/19, R.05.12.1322 [18.02.1907].

¹⁵³ BOA. DH. ŞFR. 376/19, R.05.12.1322 [18.02.1907].

hırsızlığının bölge halkı üzerindeki yıkıcı etkisi ve niçin engellenemediğiyle ilgili fikir vermektedir. Mevcut kanun hükmünün ve uygulanan diğer hukukî tedbirlerin yeterince caydırıcı olmaması, kimi bölgelerde devlet görevlilerinin çeşitli amaçlarla ya da tamamen eleman eksikliğinden dolayı bu suça iştirak edenler hakkında işlem başlatmaması, suçun yıllar boyunca devam etmesinin nedenleridir. Lakin detaylı raporları da içeren bu yazışmaların hiçbirinde hayvan hırsızlığının niçin 1890'lı yıllarda yoğunlaştığına ve hangi sebeplerden dolayı vilayetin her yerinde değil de yalnızca belli bölgelerinde yaygın bir suç haline geldiğine dair analizler yer almamaktadır. Bu sorular, ancak bir önceki bölümde ele alınan demografik, sosyoekonomik ve çevresel faktörler dikkate alındığında cevaplanabilmektedir. Söz konusu bağlantıyı daha net gösterebilmek için hazırlanan Şekil 1, muhacirlerin iskân bölgelerinin, kuraklık ve sel yaşanan yerler ile hayvan hırsızlığının yoğun olduğu yerleşimlerin Cuinet'in 1894 tarihli Kastamonu vilayeti haritası üzerine işaretlenmesiyle oluşturulmuştur.

Kastamonu vilayeti, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, verimli topraklarına rağmen ulaşım olanaklarının son derece sınırlı olmasından dolayı geçimlik tarım ve hayvancılığın en yaygın ekonomik faaliyet olduğu, aynı yapısal nedenlerden ötürü zengin orman ve maden kaynaklarının da sınırlı olarak ekonomik getiriye dönüştürülebildiği oldukça mütevazı bir Anadolu vilayeti idi. Bölgenin dağlık ve ormanlık yapısı, nüfus yoğunluğunun kimi yerlerde oldukça düşük olmasını sağlamıştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda meydana gelen toprak kayıpları, Balkanlardan ve Kafkaslardan Osmanlı İmparatorluğuna yoğun bir göç dalgası oluşturunca, muhacirlerin yerleştirileceği merkezler, nakillerinin rahatlıkla sağlanabilmesi için İstanbul'a ve Karadeniz limanlarına yakın bölgelerden boş arazilerin fazlaca olduğu vilayetler içerisinde belirlendi. Kastamonu vilayeti bu merkezlerden biriydi. 1877-1892 yılları arasında özellikle vilayetin görece boş olan ormanlık arazileri başta olmak üzere çeşitli bölgelerine muhacirler yerleştirildi. On beş yıl gibi kısa bir sürede vilayet nüfusunda yaklaşık 200.000 kişilik artış meydana geldi. Bu demografik değişiklik içe kapalı ekonomik yapıya sahip olan bölge açısından yeni iş gücü ve istihdam olanaklarından ziyade mevcut kaynakların yeniden paylaşımı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Üstelik 1890-1907 yılları arasında bölgedeki ziraî üretimi ve hayvancılığı olumsuz yönde etkileyen kuraklık dönemleri ve irili ufaklı su taşkınları yaşandı. Bu doğa olaylarının, halkın başlıca geçim kaynağını oluşturan tarımın ve hayvancılığın geleneksel yöntemlerle yapıldığı bölgelerdeki etkisi şüphesiz ki çok yıkıcı olmaktaydı. Tüm bu faktörler bir arada düşünüldüğünde hayvan hırsızlığının vilayetin doğa olaylarından daha fazla etkilenen, muhacir iskânının yoğun şekilde yapıldığı ve ekonomik hayatın da ulaşım imkânlarının yetersizliği sebebiyle neredeyse bütünüyle geçimlik tarım ve hayvancılığa dayandığı yerlerinde artmış olması şaşırtıcı değildi.

Şekil 1: Kastamonu vilayetinde muhacirlerin iskân edildiği bölgeler ile 1890-1907 yılları arasında kuraklık ve sel felaketlerinin yaşandığı yerleri ve hayvan hırsızlığının yoğun olduğu yerleşimleri gösterir harita

*Kaynak: Vital Cuinet, La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure, vol. 4, Paris 1894.*¹⁵⁴

Hayvan hırsızlığının en yoğun olduğu Bolu sancağı Şekil 1'de de görüldüğü gibi hem kuraklık ve sellerden en çok etkilenen hem de muhacirlerin yoğun şekilde yerleştirildiği bölgeydi. Ayrıca hırsızlık vakaları Bolu sancağının denizden uzak, karayolu bağlantısının az olduğu kesiminde yoğunlaşmıştı. Mevcut birincil kaynakların gösterdiği kadarıyla vilayetin idarî merkezinin bulunduğu Kastamonu sancağı, vilayette hayvan hırsızlığının yaşanmadığı tek bölgeydi. Vilayet dâhilinde ulaşım imkânlarının en iyi olduğu, dolayısıyla tarımsal üretimin ticarileştiği ve farklı ticarî faaliyetlerin de ekonomik hayatın bir parçası haline geldiği sancak, vilayetin görece en gelişmiş bölgesiydi. Bu nedenle, her ne kadar 1897'deki sel Kastamonu merkez kazasında, 1904 kuraklığı ise Cide kazasında son derece ağır maddî hasara ve can kayıplarına neden olmuşsa da Kastamonu sancağında yaşayan yerel halk ve

¹⁵⁴ Harita, Cuinet'in kitabında sayfa numarası olmadan Kastamonu vilayetinin anlatıldığı bölümün hemen öncesinde yer almaktadır. Kastamonu vilayeti için bkz. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 401-591. Harita üzerindeki işaretlemeler yazara aittir.

buraya yerleştirilen az sayıdaki muhacir açısından doğal felaketlerin oluşturduğu zararın telafisi, vilayetin geri kalanında yaşayanlara nazaran daha kolaydı. Ayrıca yine vilayet merkezi olmasından ötürü güvenlik güçlerinin sayısının bu sancakta nispeten fazla olması şüphesiz ki hayvan hırsızlığı ve diğer suçların bu bölgede daha az görülmesini sağlamaktaydı.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğunda on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren yoğun bir bürokratik yazışma trafiğinin ve kanun yapma pratiklerinin konusu olan hayvan hırsızlığıyla ilgili akademik çalışmaların hayli az olması şaşırtıcıdır. Oysa Alan Mikhail'in belirttiği gibi hayvan hırsızlığı meselesi, Osmanlı toplumunda sosyal statü ve adalet gibi başlıkların farklı bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlama potansiyeline sahiptir.¹⁵⁵ Buna paralel olarak insan-hayvan ilişkisinin geç dönem Osmanlı kırsalındaki durumu hakkında fikir vermektedir. Hırsızlık vakalarının sıkça yaşandığı yerlerde tarım faaliyetleri aksayan yöre halkı, gündelik ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiş ve buldukları topraklardan göç etmeyi bile düşünmüşlerdir. Kısacası, bölge halkı için hayvan hırsızlığı sıradan adi hırsızlıktan farklı bir anlama gelmektedir. Canlı bir varlık olarak hayvan, insan yaşamındaki mevcudiyeti ya da yokluğuyla hayatî sonuçlar doğuran, beşerî dünyanın en önemli bileşenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu veriler göstermektedir ki özellikle geleneksel yöntemlerle ziraî faaliyetlerin sürdürüldüğü yerlerde ve dönemlerde hayvanlar önemli birer tarihsel aktör olarak değerlendirilmelidir.

Hayvan hırsızlığının mekânsal analizi, bu suçun ortaya çıktığı bölgelerin demografik ve sosyoekonomik yapılarıyla birlikte buralarda meydana gelen doğa olaylarının da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Kastamonu vilayeti gibi içe kapalı ve geçimlik iktisadî faaliyetlerin hâkim olduğu yerlerde bölgesel ve kısa süreli de olsa kuraklık ve sel gibi doğal afetler gündelik hayatı derinden etkilemektedir. Ziraî mahsulün bir kısmının ya da tamamının çevresel felaketler sonucunda yok olması, zaten yoksul olan bölge halkını en önemli geçim kaynaklarından mahrum ve hatta aç bırakarak hayvan hırsızlığı vakalarının faili ya da kurbanı olmaya itmiştir.¹⁵⁶

Hayvan hırsızlığı üzerine yapılan bu inceleme, geç dönem Osmanlı dünyasında hayvanların insan hayatında oynadığı kilit rolün daha iyi kavranmasını ve bu suçun ortaya çıkışında etkili olan demografik, sosyoekonomik ve çevresel boyutlarıyla çok katmanlı nedenselliğin ortaya koyulmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda hukukî uygulamaların yereldeki yansımalarına işaret ederek, Osmanlı

¹⁵⁵ Alan Mikhail, "Animal as Property in Early Modern Ottoman Egypt", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 53/4, (2010), s. 642.

¹⁵⁶ Her ne kadar Kastamonu vilayetinde yaşanan kuraklık, kıtlık ve su taşkını olaylarıyla hayvan hırsızlığı vakaları arasında doğrudan ilişki kuran bir belgeye rastlanılmadıysa da incelenen tüm veriler ışığında bu tür bir bağlantı rahatlıkla kurulabilmektedir. Kaldı ki Erzurum vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda vilayette baş gösteren kuraklığın hayvan hırsızlığını arttırdığı açıkça belirtilmiştir (BOA. DH. MKT. 81/44, H.24.12.1310 [09.07.1893]).

modernleşmesinin hukukî boyutuna dair var olan tartışmalara katkıda bulunmuştur. Huricihan İslamoğlu, modern devletin idarî yapılanmasının toplumla olan ilişkisini değerlendirdiği çalışmasında, modern idarî uygulamaların ortaya çıkarken yerel ve geleneksel olanın tamamen ortadan kalkmadığını, aksine bunların modern devletin yeni oluşan hegemonyası bağlamında tekrar şekillendiğini savunmaktadır.¹⁵⁷ Bu saptama hukukî modernleşme alanı için de geçerlidir. 1892'de İstanbul'dan vilayete gönderilen ve hayvan hırsızlığının engellenmesi için uygulanacak olan hukukî ve idarî prosedürü içeren tarifnamede önerilen başlıca yöntem kefalet-i müteselsiledir. Mahalle ve köy gibi az nüfuslu yerleşimlerde insanların herhangi bir suçu işlemeyeceklerine dair birbirine kefil olması üzerine kurulu olan bu kadim yöntem, geleneksel olanın modern hukukî uygulamanın içerisine yerleştirilerek yeni oluşan sisteme eklenmesinin net bir örneğidir. Bu çalışma ayrıca göstermektedir ki hayvanların işgücü olarak insan faaliyetlerinin önemli bir bileşeni olduğu dönemlerde hayvan hırsızlığının engellenmesi, daha ziyade yerel idareler tarafından uygulamaya konulan tedbirlerle mümkün olabilmektedir. Merkezîleşmenin parçası olan genel hukukî uygulamalar birbirinden son derece farklı özellikler taşıyan yerel bölgelerde bu konudaki sorunları çözmek yerine mevcut durumu daha da karmaşıklatabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında mevcut araştırma, Osmanlı modernleşmesinin ve merkezîleşmesinin önemli bir parçasını oluşturan hukukî boyutun yereldeki uygulamalarının da dikkate alınarak farklı bir bakış açısıyla incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı-Osmanlı Arşivi BOA

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO.) 526/39380, 108/8089, 728/54595, 1035/77608, 1065/79846, 1407/105460, 2486/186423, 1747/130967, 1909/143167

Dâhiliye Mektûbî Kalemi (DH. MKT.) 1606/15, 2533/117, 2562/55, 666/32, 724/50, 913/43, 2189/21, 2446/3, 2533/117, 2247/8, 2094/85, 2139/15, 2274/94, 2280/107, 578/28, 81/44.

Dâhiliye Muamelat (DH. TMİK. M.) 224/83.

Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) 376/19.

İrade Dâhiliye (İ. DH.) 1355/18.

İrade Husûsî (İ. HUS.) 44/137, 91/97.

İrade Meclis-i Mahsûs (İ. MMS), 122/5230.

İrade Orman ve Maadin (İ. OM.), 4/38.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.), 74/68, 82/58, 94/21.

¹⁵⁷ Huricihan İslamoğlu, "Politics of Administrating Property: Law and Statistics in the Nineteenth-Century Ottoman Empire", *Constituting Modernity: Private Property in East and West*, (ed. Huricihan İslamoğlu), New York 2004, s. 281.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.), 1654/2, 1202/30, 1655/3, 1659/9, 1662/6, 1662/8, 1662/10, 1666/18.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.), 160/118.

Basılı Birincil Kaynaklar

Düstûr, I/1, Dersaadet 1289 [1873].

Düstûr, II/5, Dersaadet 1332 [1916].

Great Britain Foreign Office, *Anatolia*, no. 56, London 1920.

Kastamonu Vilayet Salnamesi, Kastamonu 1294 [1877].

Kastamonu Vilayet Salnamesi, Kastamonu 1306 [1889].

Kastamonu Vilayet Salnamesi, Kastamonu 1311 [1893].

Kastamonu Vilayet Salnamesi, Kastamonu 1321 [1903].

Kastamonu, Vilayet Gazetesi, no. 1396, 1397, 1399, 1402, 1405, 1407, 1409, 1416, 1417, 1422, 1490, 1493, 1494, 1497, 1499, 1500, 1643, 1644.

Diğer Kaynaklar

Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır 1986.

———, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tablilleri, Birinci Kitap: Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Kanunnameleri*, İstanbul 1990.

Aktaş, Esat, “18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54 (2015), s. 223-240.

Ali Tefvik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, İstanbul 1329 [1913].

Aydın, Suavi, Ömer Türkoğlu, Kudret Emiroğlu, Ergi Deniz Özsoy (ed.), *Küçük Asya'nın Bin Yüzyü: Ankara*, Ankara 2005.

Aytekin, E. Attila, *Tarladan Ocaklara, Sefaletten Mücadeleye: Z. Ereğli Kömür Havzası İşçileri, 1848-1922*, İstanbul 2006.

Bayar, Yener, “1873-1875 Orta Anadolu Kitlığı”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure*, vol. 4, Paris 1894.

Çelik, Semih, “Koyunun Olmadığı Yerde Keçiye Abdurrahman Çelebi Derler: Ankara Eyaleti'nde Tiftik Keçisi Ekonomisinin Zaman-Uzamsal Analiz Denemesi (1889-1905)”, *Tarihi Dokumak: Bir Kentin Gizemi Sof.*, (ed. Gözde Çerçioğlu Yücel, Filiz Yenişehirlioğlu), Ankara 2018, s. 57-67.

———, “It's a Bad Fate to be Born Near a Forest?: Forest, People and Buffaloes in mid-19th Century Western Anatolia”, *Seeds of Power: Explorations in Ottoman Environmental History*, (ed. Onur İnal, Yavuz Köse), Winwick 2019, s. 111-133.

———, “Coping with famines in the Ottoman Anatolia (1650-1850)”, *An Economic History of Famine Resilience*, (ed. Jessica Dijkman, Bas van Leeuwen), London 2019, s. 52-73.

Çetin, Emrah, “II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu ve Ankara Vilayetlerinde Karayolu Yapım Çalışmaları”, *History Studies*, 6/3, (April 2014), s. 103-117.

Dursun, Selçuk, “Forest and the State: History of Forestry and Forest Administration in the Ottoman Empire”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

- , “Migrations and Forests: Some Notes on the Use of Forest Resources from the Ottoman Empire to the Republic”, *Architecture as Measure, 17th International Architecture Exhibition La Biennale di Venezia, Pavilion of Turkey*, 2020, s. 5-6.
- Erdem, Gülin, “Kastamonu, Aydın, Hüdavendigar ve Ankara (Bozok) Vilayetlerinin İdari Taksimatı (1272h/1855-56 ile 1328h/1910-1)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2001.
- Erler, Mehmet Yavuz, “Animals during Disasters,” *Animals and People in the Ottoman Empire*, (ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2010, s. 333-352.
- , *Osmanlı’da Kuraklık ve Kıtık Olayları, 1800-1880*, İstanbul 2012.
- Ertem, Özge, “Sick Men of Asia Minor in an Ailing Empire: Famine, Villagers and Government in Missionary Accounts (1873-75)”, *International Review of Turkish Studies*, 2/1 (2012): 72-94
- , “Considering Famine in the Late Nineteenth Century Ottoman Empire: A Comparative Framework and Overview”, *COLL&GIUM*, 22/9, (2017), s. 151-172.
- Faroqhi, Suraiya, “Mohair Manufacture and Mohair Workshops in Seventeenth-century Ankara,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41/1-4, (2018), s. 211-236;
- Gündoğdu, Cihangir, “The Animal Rights Movement in the late Ottoman Empire and the early Republic: The Society for the Protection of Animals (Istanbul, 1912)”, *Animals and People in the Ottoman Empire*, (ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2010, s. 373-395.
- Harrison, Brian, “Animals and the State in Nineteenth-Century England”, *The English Historical Review*, 88/349 (1973), s. 786-820.
- İnal, Onur, “One-Humped History: The Camel as Historical actor in the Late Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies*, (2020), s. 1-16.
- İnan, Uğur, “H. 1311 (M. 1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.
- İpek, Nedim, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*, Ankara 1999.
- , *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006.
- İslamoğlu, Huricihan, “Politics of Adminstrating Property: Law and Statistics in the Nineteenth-Century Ottoman Empire”, *Constituting Modernity: Private Property in East and West*, (ed. Huricihan İslamoğlu), New York 2004, s. 276-320.
- Maden, Fahri, *Kastamonu’da Eşkıyalık*, İstanbul 2018.
- Mikhail, Alan, “Animal as Property in Early Modern Ottoman Egypt”, *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 53/4, (2010), s. 621-652.
- , *The Animal in Ottoman Egypt*, Oxford, New York 2014.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri, 1840-1880*, Ankara 2000.
- , “19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetindeki Yapısal Değişim Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, (ed. İlber Ortaylı), Ankara 2000, s. 105-108.
- Özdemir, Seda, “XIX. Yüzyılda Kastamonu Vilayeti’nde Salgın Hastalıklar”, Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2019.
- Pinguet, Catherine, “Istanbul’s Street Dogs at the End of the Ottoman Empire: Protection or Extermination”, *Animals and People in the Ottoman Empire*, (ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2010, s. 353-372.
- Quataert, Donald, “Famine in Turkey, 1873-1875”, *Regional Studies*, 201, (1968), s. 1-54.

*Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Hayvan Hırsızlığı:
Kastamonu Vilayeti Örneği*

- , *Miners and the State in the Ottoman Empire: The Zonguldak Coalfield, 1822-1920*, New York 2006.
- Safa M. Saraçoğlu, “Muhacirler, Biyopolitika ve Öküz Hırsızlığı: 19. Yüzyılda Vidin’de Osmanlı Yönetimselliğinin İşleyişi”, *Toplum ve Bilim*, 122 (2011), s. 75-99.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara 2006.
- Üçok, Coşkun, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 2008.
- von Samo, A. Ritter zur Helle, *Die Völker des osmanischen Reiches*, Wien 1877.
- Yozkathı, Ömer Faruk, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu’nun Sosyal ve Ekonomik Durumu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2002.
- Yücel, Caner, “Temettuat Defterlerine Göre Kastamonu Şehri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2011.

Summary

In the nineteenth century, human-animal relations underwent a radical transformation. As the need for animal labor decreased, mainly due to technological developments, animals became invisible in socioeconomic life and turned into commodities only benefited for their meat and other products. Although this striking transformation was not as rapid as in Europe, it also took place in the Ottoman Empire's big cities, especially in Istanbul. However, as the infrastructural modernization in most Anatolian provinces was insufficient, animals' decisive role in human life continued in these regions up to the end of the empire.

Archival documents show that animal theft increased significantly in some provinces of Anatolia in the last two decades of the nineteenth century. Although it became a devastating problem for local people and officials, and the central government, there are limited studies on this crime. This article examines livestock theft in Kastamonu province. The author aims to investigate two primary research questions while examining the animal theft cases in Kastamonu. The first question is why animal theft became common in particular regions of Kastamonu, especially between 1890 and 1907. Many archival documents on the topic do not provide a straightforward answer to this question. Therefore, the article involves a demographic, socioeconomic, and ecological analysis of the province by referring to various sources. The second research question is why animal theft, which had disastrous effects on the region's people, emerged as a crime that spread over the years. This question requires a legal and administrative evaluation in the light of archival documents.

During the late nineteenth century, in Kastamonu province, subsistence agriculture and animal husbandry were the most common economic activities. Despite having fertile lands, locals were only able to obtain limited economic gains from the province's rich forests and mineral resources due to poor infrastructure and inadequate maintenance of roads. Since the region was mountainous and forested, the population density per surface area was very low in some places. Land losses in the Ottoman-Russian War of 1877-78 caused a massive immigration wave from the Balkans and the Caucasus to the Ottoman Empire. The authorities identified regions in the provinces with plenty of vacant lands where the immigrants could settle. The proximity of these centers to Istanbul and Black Sea ports was another factor since it would facilitate the immigrants' transportation. Kastamonu province became one of these settlement centers. Between the years 1877-1892, immigrants settled down in various parts of the province, especially in relatively vacant forest areas. In fifteen years, the population of the province increased by approximately 200,000. We should associate this demographic change with the re-sharing of existing resources rather than new labor and employment opportunities in the region. Between the years 1890-1907, there were drought periods and floods that negatively affected agricultural production and animal husbandry in Kastamonu. Undoubtedly, the impact of such events in a region where dwellers engaged in agriculture and animal husbandry by traditional methods was devastating. Considering all of these,

it is not surprising that animal theft increased in specific regions of the province more affected by ecological events, where immigrant resettlement was intensive and economic life was almost entirely dependent on subsistence agriculture and animal husbandry.

The fact that animal theft continued for years, despite appeals by the locals to the authorities, showed that the legal and administrative measures to prevent this crime were not effective enough. During that period, the 1858 Penal Code was in force. In addition to the article on animal theft which was included in this code, the central administration issued two separate regulations applicable throughout the country from the 1860s on. At that time, several local government reports implied that general practices of centralization and legal modernization had not sufficed to solve the problems. When the trouble exacerbated, the central government prepared a text describing the legal measures specific to Kastamonu. The provincial administration also tried to get approval from the center for certain other legal and administrative practices. While local administrators tried to expand their jurisdiction and expressed the need for stricter legal and administrative measures, the central government demanded the proper implementation of the penal code and the regulation in effect throughout the country. The provinces had not adopted the general implementations of legal modernization quickly enough to solve the local problems. At this point, both the central government and local administration resorted to traditional practices. These attempts at implementing some practices to prevent animal theft indicated that traditional practices did not disappear entirely during legal modernization. Therefore, social scientists and historians have to consider local experiences to fully analyze Ottoman legal and administrative modernization.

Another reason why animal theft continued over the years was related to the local administration's attitude on the issue. Due to their limited scope of jurisdiction, lack of personnel, or, in some cases, covert cooperation with criminals, the local administrators failed to fight the crime effectively. Therefore, the crime which made the lives of the inhabitants extremely difficult became a persistent problem.